

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**«Використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності
дітей дошкільного віку»**

Виконала: студентка VI курсу, групи ДОМ-61

Спеціальності 01

Дошкільна освіта

Єрмак Катерина

Керівник: Папуча Микола Васильович,
доктор психологічних наук, професор

Рецензенти:

кандидат психологічних наук,
доцент Пісоцький О.П.

кандидат педагогічних наук,
доцент Голота Н.М.

Ніжин – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Теоретичні аспекти формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку засобами дидактичної гри	8
1.1. Суть та структура пізнавальної активності дошкільників.....	8
1.2. Дослідження проблеми пізнавальної активності дошкільників у психолого-педагогічній літературі.....	13
1.3. Роль дидактичної гри у формуванні пізнавального інтересу й активності дошкільників.....	18
Висновки до розділу I	24
Розділ II. Вивчення стану сформованості пізнавального інтересу й активності дошкільників	33
2.1. Критерії, показники та рівні сформованості пізнавального інтересу й активності дошкільників.....	33
2.2. Практичне вивчення стану сформованості пізнавального інтересу й активності дошкільників.....	41
Висновки до розділу II	49
Розділ III. Реалізація системи роботи з формування пізнавального інтересу й активності дошкільників засобами дидактичної гри	50
3.1. Організаційно-педагогічні умови використання дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку	50
3.2. Система формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку засобами дидактичної гри	70
3.3. Оцінка ефективності роботи з формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку засобами дидактичної гри.....	
Висновки до розділу III	73
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

У період становлення України як незалежної, економічно розвиненої держави проблема розвитку дитини набуває особливого значення. Глибокі знання, креативність, уміння спілкуватися, мобільність на сьогодні більш ніж важливі для кожного з нас. Розвинути задатки, які допоможуть дитині стати необхідною у суспільстві та самодостатньою, можна у процесі дидактичних ігор.

Педагогічні та психологічні дослідження засвідчують, що зміст і способи активізації навчальної діяльності в процесі використання дидактичних ігор дедалі більше цікавлять науково-педагогічних працівників. Дидактичні ігри відповідають природним потребам дошкільників, оскільки поєднують у собі елементи навчання, прикладної, репродуктивної та творчої діяльності, що дає змогу розвивати емоційну сферу дитини, її пізнавальні інтереси, інтелектуальні та духовні потреби.

Незважаючи на численні дослідження дидактичних ігор та їх використання щодо поліпшення ефективності навчання та виховання, проблема дослідження організаційно-педагогічних умов формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку є актуальною в зв'язку з переосмисленням системи освіти в Україні, наданням переваги особистісно-зорієнтованій технології навчання та виховання.

До недавнього часу вважалось, що дидактична гра в житті дошкільника сама по собі не виникає, а існує у своєрідній пізнавальній діяльності дітей, яка має ігрові риси. У такому аспекті деякі проблеми дидактичної гри досліджувались в працях педагогів та психологів Р. Жуковської, Д. Менджеричької, Н. Михайленко, А. Усової, Д. Ельконіна (взаємозв'язок самодіяльності дидактичної гри та її педагогічної організації), О. Запорожця, О. Сорокіної (самостійна діяльність як фактор визначення природи дидактичної гри).

Видатні вчені-психологи Л. Виготський, Б. Ананьєв, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, О. Запорожець заклали основи теорії розвитку дитини: розкрили роль ігрової діяльності, визначили можливості і значення гри, навчання, праці у формуванні особистості дитини-дошкільника в освітньому процесі, обумовили особливості становлення в дошкільному віці різних видів діяльності та інтелекту.

У працях вчених-педагогів Е. Аркіна, Н. Аксаріної, О. Леушиної, Н. Сакуліної, Є. Фльоріної та інших розроблялись зміст навчально-виховного процесу в дошкільних закладах, методи, форми організації, вимоги до всебічного розвитку дитини на різних вікових етапах (в тому числі засобами гри).

У світі різних наукових підходів до проблеми дидактичної гри виконувались дослідження В. Беспалової, Ф. Блехер, О. Сорокіної, Є. Удальцової (питання регламентації педагогом діяльності дитини), Є. Тихєєвої, Б. Хачапурідзе (дидактична гра як засіб вирішення інтелектуальних завдань). У даних дослідженнях трактування дидактичної гри в діяльності дошкільника майже повністю пропонується дорослим у вигляді визначеної схеми, її роль в освітньому процесі зводиться до використання певних дидактичних завдань.

Якісно нового розвитку проблема дидактичної гри зазнала в період модернізації дошкільної освіти. Система дошкільної освіти в сучасних умовах надає перевагу розвивальним, виховним та навчальним завданням. Корекційна спрямованість навчально-виховного процесу потребує нових досліджень в галузі функціонального використання дидактичної гри в освітньому процесі сучасного ДНЗ.

Вимоги до організації навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі визначені в основних державних документах з дошкільного виховання й освіти: Державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття), Концепції дошкільного виховання в Україні, Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні тощо.

Уміле використання ігор підвищує навчальну активність дітей, інтенсивність мислення, пам'ять та уяву. Значна кількість досліджень пов'язана з різними аспектами поліпшення ефективності навчання за допомогою окремих видів ігор або їх комплексів (Л. Артемова, А. Вербицький, П. Підкасистий, О. Янковська). Дидактичні ігри стали предметом особливої уваги в працях А. Макаренка, В. Сухомлинського, Л. Виготського, О. Леонтьєва, О. Усової, Л. Артемової, Л. Венгер, Д. Ельконіна, Г. Щукіної, С. Шамової та ін.

Проте проблема організаційно-педагогічних умов використання дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку ще потребує подальшого дослідження. Тому темою нашого дослідження є: **«Використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку».**

Об'єкт дослідження – формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку засобами дидактичної гри.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови використання дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Гіпотеза – якість формування пізнавальної активності у дітей дошкільного віку засобами дидактичної гри покращиться, якщо дотримуватись наступних організаційно-педагогічних умов:

1. Врахування рівнів розвитку пізнавальної активності як умова формування їх пізнавальної активності.
2. Врахування структурних компонентів дидактичної гри та її різновидів у формуванні пізнавальної активності дошкільників.
3. Керівництво педагогом дидактичними іграми як умова формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку.
4. Особливості організації та проведення дидактичних ігор у старшій групі.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практично вивчити організаційно-педагогічні умови формування пізнавальної активності у дітей дошкільного віку та практично розробити і перевірити ефективність системи роботи щодо їх вдосконалення.

Завдання дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати проблему формування пізнавальної активності дошкільників у психолого-педагогічній літературі;
2. Проаналізувати особливості використання дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку;
3. Розробити критерії і показники формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку засобами дидактичних ігор та визначити рівні її сформованості;
4. Теоретично обґрунтувати та практично вивчити організаційно-педагогічні умови використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників;
5. Розробити систему роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників та перевірити її ефективність.

Дослідження здійснювалося на основі комплексу методів:

- 1) **теоретичних:** аналіз, синтез, узагальнення, систематизація;
- 2) **емпіричних:**
  - вивчення психолого-педагогічної літератури;
  - педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний);
  - опитувальні методи: анкетне опитування, бесіда;
  - спостереження.
- 3) **методи математичної статистики і обробки результатів.**

Наукова новизна і теоретичне значення роботи полягає в тому, що здійснено вивчення та узагальнено психолого-педагогічну літературу щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей

дошкільного віку; теоретично обґрунтовано й апробовано методику формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку засобами дидактичної гри.

Практичне значення роботи полягає у практичному дослідженні організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників; у розробці системи роботи з використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку та перевірці її ефективності.

Впровадження результатів дослідження. За результатами дослідження підготовлені та подані до друку до наукового збірника Ніжинського державного університету імені М. Гоголя та статті до фахового збірника з дошкільної освіти, а саме «**Формування пізнавальної активності у старших дошкільників як психолого-педагогічна проблема**», «**Роль дидактичної гри у формуванні пізнавального інтересу дошкільників**». Основні положення й результати дослідження доповідалися на

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури, додатків.

Загальний обсяг роботи – 135 с., основний текст – 99 с.

РОЗДІЛ I. Теоретичні аспекти формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку засобами дидактичної гри

Суть і структура пізнавальної активності дошкільників

Актуальним завданням для сучасних наукових пошуків є дослідження пізнавальної активності особистості. Пізнавальна активність формується у процесі життя особистості, а на дошкільний вік припадає її стартовий період. Пізнавальна активність є складним комплексним поняттям. З'ясуємо його суть.

Відомо, що пізнавальна активність розвивається з потреби у нових враженнях, яка властива кожній людині від народження. У дошкільному віці на основі цієї потреби, в процесі розвитку дослідницької діяльності, у дитини формується прагнення дізнатися і відкрити для себе якомога більше нового.

Всі автори, які займалися дослідженням цього питання (Б. Ананьєв, Д. Богоявленська, Д. Годовікова, Т. Землянухіна, Т. Кулікова, О. Петровський, Г. Щукіна і ін.), вважають, що пізнавальна активність є однією з важливих якостей, що характеризують психічний розвиток дошкільника. Пізнавальна активність, сформована в період дошкільного дитинства, є важливою рушійною силою пізнавального розвитку дитини.

У психолого-педагогічній науці ведуться дослідження різних аспектів процесу формування пізнавальної активності дітей (Л. Виготський, Д. Годовікова, В. Голіцин, В. Давидов, Т. Кулікова, О. Леонтьєв, З. Пономарьова, Т. Серебрякова, Т. Шамова, В. Щетиніна, Г. Щукіна та ін.).

В сучасній науці немає однозначного тлумачення поняття «пізнавальна активність». Поодинокі дослідження присвячені вивченню чинників і умов розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Разом з тим вчені і педагоги вказують на те, що відбувається зниження пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку. Вчені стверджують, що одним із значущих факторів розвитку пізнавальної активності є вибір таких засобів, які дозволяють дитині ефективно освоювати культурно-історичний досвід.

Згідно з концепцією Л. Виготського дитина в процесі свого розвитку присвоює соціокультурний досвід людства, поданий у формі різних знаків, символів, моделей тощо.

Пізнавальну активність – як активність, що виникає з приводу пізнання і в його процесі і виражається в зацікавленому прийнятті інформації, бажанні поглибити, уточнити свої знання, в самостійному пошуку відповідей на питання, що цікавлять; прояві творчості, в умінні засвоювати спосіб пізнання і застосовувати його на іншому матеріалі.

Пізнавальну активність розглядають як якісну характеристику пізнавальної діяльності, що є суттєвою для розуміння суті пізнавальної активності та для продуктивної організації педагогічної роботи у напрямі її формування [23, с. 21–26].

У дослідженні ми будемо спиратися на визначення пізнавальної активності яку трактує Д. Годовікова.

Пізнавальна активність – це якісний стан пізнавальної діяльності, яка ґрунтується на прагненні особистості активно накопичувати знання на основі особистісно значущих потреб і відповідних їм мотивів та природного прагнення кожної дитини до пізнання оточуючого середовища і самої себе [13, с. 28].

Г. Стадник вважає, що пізнавальна активність дітей дошкільного віку передбачає:

- здатність за власним бажанням здійснювати активну пізнавальну діяльність без допомоги або за допомогою дорослих;
- повну або часткову усвідомленість мети пізнання;
- використання у пізнавальній діяльності попередньо накопичених знань та пізнавальних умінь;
- уміння елементарно аналізувати, оцінювати і контролювати власні пізнавальні дії та дії однолітків;
- співвідносити результат з попередньо поставленою метою;
- елементарно коригувати власну пізнавальну діяльність;

- докладати вольових зусиль та долати труднощі у процесі досягнення мети;

- здобувати результат, адекватний або наближений до поставленої мети та задоволення від інтелектуальної роботи [31, с. 86].

Умовою активного здійснення пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку є позитивна емоційна атмосфера, в якій вона відбувається, та створене предметно-ігрове середовище.

Аналіз наукових джерел щодо структури пізнавальної активності дітей дошкільного віку показав, що вичерпної структури пізнавальної активності дітей дошкільного віку не було розроблено. На думку Н. Кудикіної та Т. Потапової, структура пізнавальної активності дошкільників є тотожною структурі пізнавальної діяльності дошкільників [23, с. 22].

Тож, у структурі пізнавальної активності дітей дошкільного віку виділяють такі компоненти:

- *мотиваційно-цільовий компонент*. Пізнавальна активність дітей дошкільного віку мотивується пізнавальним інтересом та креативністю у пізнанні довкілля, які забезпечують активне ставлення дошкільників до процесу пізнання. Слід зазначити, що дітям даного віку складно визначити мету власної пізнавальної діяльності, вона здебільшого інтегрується з мотивом.

- *змістовий компонент*. Процес досягнення мети розкривається через конкретний пізнавальний зміст, тобто ті знання, які вже має особистість і те, що пізнається. Придбання нових знань на основі вже засвоєних – одна з головних цілей навчально-пізнавальної діяльності. У процесі цієї діяльності постійно збагачується досвід дитини, його знання про навколишній світ і про себе. Що стосується реалізації змістовного компонента навчально-пізнавальної діяльності, то особливо необхідна розробка різнорівневих програм для дітей з різним рівнем розвитку й здійснення особистісно-орієнтовного підходу до кожної дитини.

- *процесуально-операційний компонент*. Мета пізнавальної активності дітей дошкільного віку реалізується через розгортання процесу її досягнення. Процес – сукупність дій та операцій, спрямованих на досягнення результату. Дія – одиниця людської діяльності, довільна, навмисна, опосередкована активність, спрямована на досягнення мети. В процесі досягнення мети дитина виконує певні операції – одиниці діяльності; спосіб виконання дії, який визначається умовами ситуації, в якій розгортається діяльність [24, с. 47–54].

- *контрольно-оцінний компонент*. Умовою досягнення позитивного результату будь-якої діяльності є здійснення контролю за її ходом та оцінка здобутого результату. Контроль і оцінка є необхідною умовою коригування процесу пізнавальної активності дітей дошкільного віку з метою досягнення результату.

- *результативний*. Пізнавальна активність є ефективною за умови досягнення дитиною дошкільного віку передбачуваного результату. Результат – остаточний, кінцевий підсумок діяльності. Результат пізнавальної активності дітей дошкільного віку – це засвоєні знання, сформовані уміння та навички активного здійснення пізнавальної діяльності, досвід емоційно-позитивного ставлення до процесу пізнання [23, с. 22–23].

Враховуючи, що розвиток мотиваційно-цільового, змістового та процесуально-операційного компонентів багато в чому обумовлено перебігом внутрішніх психічних процесів, дані компоненти відносять до внутрішньої сфери пізнавальної активності, а контрольно-оцінний та результативний компоненти – до сфери зовнішньої.

Виділені компоненти пізнавальної активності можуть перебувати на різних рівнях розвитку, але при цьому вони, як частини системи, перебувають у складних відносинах взаємовпливу і взаємозалежності.

Ступінь успішності процесу формування пізнавальної активності залежить від впливу системи зовнішніх і внутрішніх факторів. До внутрішніх ми відносимо біологічні фактори, а також психічні властивості особистості

(здібності, характер, темперамент і спрямованість), до зовнішніх – соціальні та педагогічні.

Пізнавальна активність розвивається через потребу в нових враженнях, яка притаманна кожній людині від народження. У дошкільному віці на основі цієї потреби, в процесі розвитку орієнтовно-дослідницької діяльності, у дитини формується прагнення дізнатися і відкрити для себе якомога більше нового.

Протягом дошкільних років дитина, відвідує дитячий сад, оволодіває двома категоріями знань. Першу категорію складають ті знання, які він засвоює без спеціального навчання, у повсякденному житті, спілкуючись з дорослими, однолітками, в процесі ігор, спостережень. Вони нерідко хаотичні, безсистемні, випадкові, а часом і спотворено відображають дійсність. Більш складні знання, що відносяться до другої категорії, можуть бути засвоєні тільки в процесі спеціального навчання на занятті. На заняттях уточнюються, систематизуються, узагальнюються знання, які діти набувають самостійно.

Пізнавальна активність дитини відбивається в її іграх, малюнках, розповідях, та інших видах творчої діяльності. Дорослі повинні забезпечувати умови для розвитку такої діяльності. Пізнавальна активність і допитливість змушують дітей активно прагнути до пізнання, шукати способи задоволення спраги знань.

Таким чином, пізнавальна активність – це якісний стан пізнавальної діяльності, яка ґрунтується на прагненні особистості активно накопичувати знання на основі особистісно значущих потреб і відповідних їм мотивів та природного прагнення кожної дитини до пізнання оточуючого середовища і самої себе. Структура пізнавальної активності дітей дошкільного віку охоплює такі компоненти: мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-операційний (з проявом емоційних і вольових процесів), контрольнo-оцінний, результативний.

1.2. Дослідження проблеми пізнавальної активності дошкільників у психолого-педагогічній літературі У педагогіці проблему пізнавальної активності досліджували в контексті вивчення розумового виховання, розвитку пізнавальних інтересів та здібностей дитини.

На думку Я. Коменського, пізнавальну активність дітей слід стимулювати якомога раніше, щоб розвивати у неї здібності до споглядання речей, оскільки протягом усього життя їй доведеться багато пізнати, зазнати і зробити. Я. Коменський запропонував систему знань – елементарних уявлень про оточуючий світ, за допомогою якої дитину від найближчого оточення послідовно переводять у світ природи, людських взаємин. Він підкреслював, що пізнання починається з відчуття, відчуття передає пам'яті образи дійсності, яка зберігає їх на все життя. Починати навчання вчений рекомендує не зі словесного пояснення про речі, а з реального спостереження за ними [22].

Засновник дитячого садка Ф. Фребель підкреслював, що розвивати пізнавальну активність дітей, органи чуттів, знайомити їх з природою, життям людей, готувати до школи потрібно, використовуючи різноманітні ігри. Педагог розробив дидактичний матеріал для формування уявлень про форму, величину, просторові відношення, числа – так звані дари, а також систему занять ігор, спрямовану на розвиток сенсорики. Дитина, на його думку, наділена, крім основних інстинктів, інстинктом пізнавальним, дослідницьким, який лежить в основі навчальної діяльності. У дошкільному віці розвиток прагнення до пізнання повинен здійснюватися через безпосереднє споглядання предметів навколишнього світу [12, с. 17].

К. Ушинський вважав основою пізнавальної активності дошкільників самостійність. За його словами, самостійні думки витікають лише з самостійно здобутих знань про ті предмети і явища, які оточують дитину.

Є. Водовозова зазначала, що для досягнення позитивних результатів у навчанні, дитину потрібно вчити усвідомлено сприймати навколишній світ у

процесі активної пізнавальної діяльності, розвивати таку важливу якість дошкільників, як спостережливість [12, с. 17].

С. Русова вважала за необхідне розвивати природну дитячу допитливість, як умову пізнавальної активності, і наполегливо працювати над формуванням інтересів дошкільнят. На її думку, важливо уникати диктату у явищах, які пропонуються дітям для спостереження, розвивати самостійність мислення, швидкість думки. З цією метою потрібно вивчати особливості розвитку кожної дитини, сприяти розквіту її індивідуальності, оскільки виховання повинне "дати змогу виявитися самостійним творчим силам дитини" [27, с. 12].

В. Сухомлинський підкреслював важливість розвитку допитливості. У цьому, на його думку, полягає суть виховання здібностей. Допитливість – «це зростаюча, ніколи не згасаюча, а навпаки, та, що весь час посилюється, потреба знати і прагнення дізнатися, пояснити. У виникненні загадок і їх розшифруванні і полягає суть допитливості. Допитливість - це крихка і ніжна серцевина людини, її легко зламати, збудивши відразу до праці через її непосильність і одноманітність. Мова йде про працю мислителя: дитяча праця - це активне бачення світу, завдяки якому дитина стає діяльною частиною природи і разом з тим її володарем» [33, с. 85]. Тож, В. Сухомлинський вважав, що пізнавальна активність – це розумова праця, пов'язана з напругою інтелектуальних сил дитини. Цьому необхідно учить дитину з раннього дитинства.

У сучасній українській педагогіці проблема дослідження пізнавальної активності дошкільників займає також чільне місце. Зокрема А. Богуш розглядає розвиток пізнавальної активності в єдності з розвитком мовлення дитини [6, с. 35–36]. Н. Кудикіна та Т. Потапова у своїх дослідженнях займаються розробкою моделей формування пізнавальної активності дошкільників. Вони вважають, що ядром пізнавальної активності є цілісна пізнавальна діяльність дитини [23, с. 21].

Проблема пізнавальної активності здавна привертала увагу філософів, психологів, педагогів від Сократа до наших днів (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, В. Давидов, Д. Богоявленська, Р. Щукіна, О. Подд'яков і ін.). Виконано немало робіт, присвячених вивченню виникнення, розвитку пізнавальної активності у дітей перших років життя (Л. Божович, Л. Венгер, М. Подд'яков і ін.). У вітчизняній дошкільній педагогіці вивчені різні форми пізнавальної активності: допитливість (Д. Годовікова, К. Рамонова, А. Сорокіна і ін.), пізнавальні інтереси (Л. Захаревич, П. Сирбіладзе, Т. Кулікова і ін.).

Пізнавальна діяльність, яка спрямовується і спонукається пізнавальним завданням починає формуватися у дошкільному віці.

У ряді робіт (Д. Годовікова, О. Матюшкін, С. Князева, М. Подд'яков, М. Богоявленська і ін.) досліджувалася проблема вивчення пізнавальної активності у старших дошкільників.

С. Князевою в основу вивчення пізнавальної активності дошкільників покладена ідея М. Подд'якова про виділення усередині єдиного процесу предметно-дієвого мислення двох його взаємопов'язаних видів. Перший розгортається під впливом пізнавальної потреби самої дитини, її інтересу до нового об'єкту і виступає як вільне експериментування. Другий вид направлений на рішення дитиною практичного завдання, поставленого дорослим. В цьому випадку пізнавальна активність підпорядкована практичній меті.

Пізнавальна активність вивчалася С. Князевою в рамках інтелектуальної діяльності. Аналіз результатів дослідження показав, що прості завдання не викликають великого інтересу, приводять до швидкого згасання пізнавальної активності у дітей старших груп, і в той же час оживлюють пізнавальну активність дітей молодших груп. Складні завдання, навпаки не сприяють виникненню інтересу в молодших дошкільників, викликають швидке стомлення, а в старших дошкільників активізують пізнавальну діяльність [21].

Проведені дослідження Д. Годовікової дозволили виявити три рівні пізнавальної активності дошкільників.

Перший рівень

Діти прагнуть до іграшок, які відрізняються яскравими перцептивними властивостями (великі, барвисті, звучні), а також до тих іграшок, які їм знайомі за своїм функціональним призначенням (телефон, посуд тощо); відсутній інтерес до предметів незрозумілого призначення. Регуляція пошуку – зовнішня; предмети панують над активністю. Рівень інтересу до зовнішніх властивостей предмету визначається самим предметом.

Другий рівень

Його суть – зміст пізнавальної потреби і рівень самоорганізації. Діти прагнуть ознайомитися з іграшками і з іншими предметами, що мають певні функції. Дітей вабить можливість їх різного використання, випробування функціональних властивостей, прагнення проникнути в приховані властивості предмету. Проте регуляція пошуку підпорядкована емоціям. Рівень інтересу до функціональних якостей предмету і регуляція пошуку визначається за допомогою дорослого.

Третій рівень

Його суть – новий зміст. Інтерес і активність викликають приховані внутрішні властивості предмету, і в ще більшою мірою – внутрішні понятійні утворення. Активність спрямовується метою – досягти бажаного результату.

Перший рівень пізнавальної активності частіше спостерігається у дітей 3–4 років, можливий ще і у віці 4–5 років. Дуже швидко інтерес до ситуації повністю зникає. Іграшки невідомого призначення, залишаються поза зоною уваги дитини.

Другий рівень пізнавальної активності характерний для дітей 4–5 років.

Третього рівня досягають багато дітей старшого дошкільного віку [13, с. 29–30].

О. Матюшкін виділяє інтелектуальну активність в якості основного компонента творчого потенціалу особистості і обдарованості і визначає

основні етапи її розвитку в дошкільному віці. Розвиток інтелектуальної активності здійснюється як пошук відповідей на власні запитання. До 3–5 років дослідницька активність перетворюється на більш високі форми і виявляється в самостійній постановці запитань і проблем по відношенню до нового і невідомого. З 5–6 років в структурі обдарованості дитини основним компонентом стає проблемність [26, с. 12–17].

Проблема пізнавальної активності розглядалася в дослідженнях виконаних під керівництвом О. Дьяченко, присвячених навчанню та вихованню розумово обдарованих дошкільників. Під пізнавальною активністю автор розуміє прояв потреби дитини у розширенні можливостей для прояву себе в новій пізнавальній ситуації, поєднання емоційного і когнітивного компонентів розвитку. У дослідженні був показаний продуктивний характер пізнавальної активності і її місце в структурі обдарованості [17, с. 98].

Таким чином, проблема формування пізнавальної активності дошкільників є предметом наукових досліджень багатьох психологів та педагогів минулого і сьогодення. Проблема пізнавальної активності широко вивчається у вітчизняній та зарубіжній історії, педагогічному досвіді у контексті проблем її стимулювання різноманітними дидактичними засобами ігрової діяльності шляхом розвитку дитячої допитливості. У сучасній педагогічній літературі пізнавальна активність дошкільників розглядається в контексті вивчення розумового розвитку дитини, розвитку її пізнавальних інтересів та здібностей. Ведеться розробка проблеми пізнавальної активності дошкільників, пошук шляхів формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

1.3. Роль дидактичної гри у формуванні пізнавального інтересу й активності дошкільників Діти – допитливі дослідники навколишнього світу. Ця особливість закладена в них від народження. Формування у дошкільників пізнавального інтересу є одним з найважливіших завдань навчання дитини в дитячому садку.

Проблема формування пізнавального інтересу вже певний час знаходиться в центрі уваги педагогіки та психології. В основі сучасних досліджень пізнавального інтересу лежать праці Л. Виготського, С. Рубінштейна, А. Смірнова, Б. Теплова, В. Мясіщева, Л. Занкова, Д. Узнадзе, Г. Щукіної та інших відомих психологів. Поняття інтересу трактується по-різному, інтерес виступає як вибіркова спрямованість особистості на ту чи іншу діяльність; як прояв емоційної та мислительної активності, як своєрідний сплав емоційно-вольових та інтелектуальних процесів; як структура, що складається з домінуючих потреб; як ставлення людини до світу. Тож, психологічне поняття «інтерес» характеризується багатогранністю свого змісту, форм прояву та ролі для становлення і життєдіяльності особистості.

Пізнавальний інтерес – найважливіша область загального інтересу. Його предметом є найзначніша властивість людини: пізнавати навколишній світ не лише з метою біологічного і соціального орієнтування в дійсності, але і в найістотнішому відношенні людини до світу – в прагненні проникати в його різноманіття, відображати в свідомості сутнісні сторони, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності [1, с. 42].

Важливу роль у формуванні пізнавального інтересу дошкільників відіграють дидактичні ігри.

Розглянемо суть дидактичної гри. Даний вид гри є складним, багатоплановим педагогічним явищем, не випадково її називають і методом, і прийомом, і формою навчання, і видом діяльності, і засобом навчання. Ми виходимо з того, що дидактична гра – це сучасний і визнаний метод навчання і виховання, що виконує освітню, розвивальну і виховну функції, які діють в

органічній єдності, і в процесі якого в ігровій ситуації вирішуються навчально-виховні завдання.

Дидактична гра – як правило, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок. Гра захоплюватиме дитину лише в тому разі, якщо приносить радість і задоволення.

Цікаві думки про дидактичні ігри та їх значення у навчанні підростаючого покоління висловив вчений В. Сорока-Росинський. Він зазначав, що, по-перше, ігри значно підвищують дитячу працездатність: в ігрових умовах дитина може зробити значно більшу кількість вправ, не стомлюючись, ніж тоді, коли виконує завдання як дорослий. По-друге, ігри виявляють і вдосконалюють властиву дітям спостережливість [34, с. 27]. Це свідчить про те, що кожна з ролей – це відтворення справжньої, живої людини, зі своєю мовою, зі своєю манерою діяти, зі своїм характером. Ці особливості дитина наслідує, спостерігаючи за реальними людьми.

Ігрова діяльність, як педагогічна проблема чітко окреслена в науковому доробку В. Зеньковського. Учений підкреслював, що в процесі ігрової діяльності створюються особливо сприятливі умови для засвоєння дітьми нових знань і вмінь, для формування в них таких важливих якостей людського розуму, як здатність виконувати дії в розумовому плані, символічно замінювати реальні об'єкти й оперувати подібною заміною з пізнавальною метою [15]. Гра сприяє розвитку здібностей, що давали б дитині можливість надалі самостійно здобувати різноманітні знання і їх використовувати відповідно до вимог життя.

Гра ні в якому разі не терпить примусу і є процесом суто добровільним. Гравці не ставлять перед собою ніякої дидактичної мети і завдань, їх цікавить тільки ігровий результат. У процесі гри в дітей виробляється звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються [34, с. 34].

Особливості дидактичних ігор та їх впливу на розвиток дитини свого часу досліджували Є. Тихеева (ігри з дидактичною лялькою, іншими іграшками, з предметами побуту, природним матеріалом, ігри для мовленнєвого розвитку), Ф. Блехер (ігри для математичного розвитку), Л. Венгер (дидактичні ігри і вправи для сенсорного розвитку), А. Бондаренко (роль словесних дидактичних ігор у розвитку самостійності й активності мислення дитини).

Дидактична гра сприяє розвитку особистості. Якщо вона впроваджується педагогом уміло, діти реагують на неї з великою зацікавленістю, радістю, що підвищує значення гри в навчанні. Дидактична гра є не тільки засобом засвоєння окремих знань та вмінь, але й сприяє загальному розвитку дитини, формує здібності, задовольняє дитячу допитливість, залучає її до активного пізнання оточуючого світу, допомагає оволодіти засобами пізнання зв'язків між предметами та явищами (Л. Артемова, О. Запорожець, К. Щербакова та ін.).

Дидактичні ігри, ігрові заняття і прийоми підвищують ефективність сприймання дітьми навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять у неї елемент цікавості. У дидактичній грі як формі навчання взаємодіють навчальна (пізнавальна) та ігрова (цікава) сторони. Відповідно до цього вихователь одночасно навчає дітей і бере участь у їхній грі, а діти граючись навчаються. Здатність дидактичної гри навчати і розвивати дитину через ігровий задум, дії і правила О. Усова визначає як автодидактизм [34].

Вихователь, як керівник гри, направляє її в потрібне дидактичне русло, за необхідності активізує її хід різними прийомами, підтримує інтерес до гри, підбадьорює тих дітей, в яких щось не виходить.

Науковці вважають, що дидактична гра має структуру, особливості якої важливо використовувати вихователю у формуванні пізнавального інтересу засобами дидактичної гри.

Основою дидактичної гри, яка пронизує собою її структурні елементи, є пізнавальний зміст. Пізнавальний зміст полягає в засвоєнні тих знань і умінь, які застосовуються при вирішенні навчальної проблеми, поставленою грою.

Гра, як спосіб переробки отриманих з навколишнього світу вражень і знань – найбільш доступний для дітей вид діяльності. Дитина грає в уявних ситуаціях, в той же час робота з образом, що пронизує всю ігрову діяльність, стимулює процес мислення.

Дидактичні ігри завжди мають *навчальне завдання*, яке потрібно вирішити. В процесі цих ігор дитина засвоює систему еталонів сенсорних, етичних, практичних і інших, уточнює свої знання про навколишній світ, вчиться застосовувати їх в інших ситуаціях. В результаті освоєння ігрової діяльності у дитини поступово формується прагнення до суспільно-значимої навчальної діяльності [15, с. 72–73].

Неодмінною умовою дидактичної гри є *правила*, без яких діяльність набуває стихійного характеру. В добре продуманій грі саме правила, а не вихователі керують поведінкою дітей. Правила допомагають усім учасникам гри перебувати та діяти в однакових умовах (діти отримують певну кількість ігрового матеріалу, визначають по черговість дій гравців, окреслюють коло діяльності кожного учасника).

Чітке місце у грі належить *дидактичним іграшкам*, які призначені для дидактичних ігор, у змісті або конструкції яких закладені навчальні (розвивальні) завдання. Ця група іграшок складається із власне дидактичних, що ґрунтуються на принципі самоконтролю (пірамідки, мозаїки тощо); дидактичних іграшок (ігрові набори з правилами) – навчальних наборів із захопливими завданнями і правилами гри, призначені переважно для ігор на столі (поліграфічні ігри тощо); конструкторів і будівельних наборів – наборів деталей і пристосувань, призначених для складання різних конструкцій і споруд; ігор-головоломок – розвивальних ігор, призначених для вирішення завдань на кмітливість.

Сам термін «дидактична гра» підкреслює її педагогічну спрямованість та багатогранність застосування. Дидактична гра – це практично групова вправа з вироблення оптимальних рішень, застосування методів і прийомів у штучно створених умовних, що відтворюють реальну обстановку. Під час гри виникає мотив, суть якого полягає в тому, щоб успішно виконати взятую на себе роль. І тому, система дій у грі виступає як мета пізнання і стає безпосереднім змістом свідомості дитини. Все, що допомагає успішному виконанню ролі, має для дошкільника особливе значення і якісно ним усвідомлюється.

Мета дидактичних ігор – формування в дітей уміння поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю. Оволодіти необхідними знаннями, уміннями і навичками дитина зможе лише тоді, коли вона сама виявлятиме до них інтерес, і коли вихователь зуміє зацікавити дітей. Тому дидактичні ігри розробляються таким чином, щоб їх зміст передбачав формування не лише елементарних уявлень, а й корегування та розвиток пізнавальних процесів.

Добираючи гру необхідно обов'язково поєднувати два елементи – пізнавальний та ігровий. Створюючи ігрову ситуацію відповідно до змісту програми, вихователь повинен чітко спланувати діяльність дітей, спрямовувати її на досягнення поставленої мети. Коли визначено певне завдання, вихователь надає йому ігрового задуму, накреслює ігрові дії. Власне ігровий задум, який спонукає дітей до гри, і є основою ігрової ситуації. Через ігровий задум виникає інтерес до гри. А коли з'являється особиста зацікавленість, виникає і активність.

Таким чином, головне значення дидактичних ігор полягає в тому, що: значно підвищується пізнавальний інтерес дошкільників до навчальної діяльності; кожне заняття за допомогою гри стає яскравішим, емоційно насиченим; розвивається позитивна мотивація навчання, довільна увага, збільшується працездатність. У процесі гри в дошкільників виробляється звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Використання

дидактичних ігор та дидактичного матеріалу робить процес виховання цікавим, створює у дітей бадьорий настрій, полегшує засвоєння нового матеріалу. Різноманітні ігрові дії, за допомогою яких дитина розв'язує те чи інше розумове завдання, підтримують і посилюють пізнавальний інтерес.

Висновки до першого розділу

Розглянувши теоретичні аспекти формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку, ми можемо зробити такі висновки:

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що серед дослідників проблеми формування пізнавальної активності дошкільників немає згоди стосовно визначення суті поняття пізнавальна активність та не існує єдиної чіткої структури пізнавальної активності. У нашому розумінні пізнавальна активність – це якісний стан пізнавальної діяльності, яка ґрунтується на прагненні особистості активно накопичувати знання на основі особистісно значущих потреб і відповідних їм мотивів та природного прагнення кожної дитини до пізнання оточуючого середовища і самої себе. Структура пізнавальної активності дітей дошкільного віку охоплює такі компоненти: мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-операційний (з проявом емоційних і вольових процесів), контрольньо-оцінний, результативний. Пізнавальна активність розвивається через потребу в нових враженнях, яка притаманна кожній людині від народження. У дошкільному віці на основі цієї потреби, в процесі розвитку орієнтовно-дослідницької діяльності, у дитини формується прагнення дізнатися і відкрити для себе якомога більше нового.

2. Проблема формування пізнавальної активності дошкільників є предметом наукових досліджень багатьох психологів та педагогів минулого і сьогодення. Проблема пізнавальної активності широко вивчається у вітчизняній та зарубіжній історії, педагогічному досвіді у контексті проблем її стимулювання різноманітними дидактичними засобами ігрової діяльності шляхом розвитку дитячої допитливості. У сучасній педагогічній літературі пізнавальна активність дошкільників розглядається в контексті вивчення розумового розвитку дитини, розвитку її пізнавальних інтересів та здібностей. Ведеться розробка проблеми пізнавальної активності дошкільників, пошук шляхів формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Виділяють три рівні пізнавальної діяльності дошкільника:

на першому рівні інтерес дошкільників проявляється до зовнішніх властивостей предмету і визначається самим предметом; на другому – рівень інтересу проявляється до функціональних якостей предмету і регуляція пошуку визначається за допомогою дорослого; на третьому рівні – інтерес і активність викликають приховані внутрішні властивості предмету.

3. Головне значення дидактичних ігор полягає в тому, що: значно підвищується пізнавальний інтерес дошкільників до навчальної діяльності; кожне заняття за допомогою гри стає яскравішим, емоційно насиченим; активізується навчально-пізнавальна діяльність дітей; розвивається позитивна мотивація навчання, довільна увага, збільшується працездатність. У процесі гри в дошкільників виробляється звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Використання дидактичних ігор та дидактичного матеріалу робить процес виховання цікавим, створює у дітей бадьорий настрій, полегшує засвоєння нового матеріалу. Різноманітні ігрові дії, за допомогою яких дитина розв'язує те чи інше розумове завдання, підтримують і посилюють пізнавальний інтерес.

РОЗДІЛ II. ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ Й АКТИВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Критерії, показники та рівні сформованості пізнавального інтересу й активності дошкільників

У зв'язку з практичним вивченням організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку та перевіркою ефективності системи роботи щодо їх вдосконалення, нами був проведений педагогічний експеримент.

Мета здійснення педагогічного експерименту полягала в експериментальному дослідженні організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку та розробці й перевірці системи роботи з використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників.

Завдання експерименту:

- 1) Практично вивчити організаційно-педагогічні умови використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку.
- 2) Розробити систему роботи з дітьми та вихователями щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку і перевірити її ефективність.

Педагогічний експеримент проводився в 4 етапи:

I етап – підготовчий;

II етап – констатувальний;

III етап – формувальний;

IV етап – контрольний. Порівняння результатів констатувального та контрольного зрізів.

Підготовчий етап педагогічного експерименту передбачав розробку діагностичного інструментарію для вивчення організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності

дітей дошкільного віку: спостереження як основний метод та анкетування й бесіда як допоміжні. (Додаток А)

Характеристика діагностичних можливостей використаних у дослідженні емпіричних методів:

1) Для більш детального вивчення особливостей врахування рівнів пізнавальної активності дошкільників, структурних компонентів та застосування різновидів дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дошкільників нами було проведене цілеспрямоване спостереження за використанням вихователем дидактичної гри (Додаток Б), як основний метод та анкетування вихователів (Додаток Е), як допоміжний.

Програма спостереження № 1 за використанням вихователем дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Мета спостереження: дослідити особливості врахування рівнів пізнавальної активності дошкільників, структурних компонентів та використання різновидів дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Об'єкт спостереження: вихователі та діти.

Предмет спостереження: пізнавальна активність дошкільників, структурні компоненти та різновиди дидактичних ігор.

Завдання спостереження: виявити особливості врахування рівнів пізнавальної активності дошкільників, структурних компонентів та використання різновидів дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Вид спостереження: цілеспрямоване, стандартизоване, вибіркоче, зовнішнє, усвідомлене.

Форма фіксації: протокол (бланк) у додатках.

Анкетування вихователів застосовували як допоміжний метод до спостереження. У своїй структурі анкета містила чотири блоки питань:

перший блок націлений на вивчення статусу особи; другий – містив загальні відомості про особливості застосування дидактичних ігор вихователем; третій – на вивчення особливостей врахування рівнів пізнавальної активності дошкільників, структурних компонентів та використання різновидів дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку; четвертий – на вивчення специфіки педагогічного керівництва та методики організації й проведення дидактичних ігор.

2) Дослідження педагогічного керівництва, організації та проведення дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників здійснювалося за допомогою спостереження (Додаток В), як основного методу та анкетування вихователів (Додаток Е) й бесіда з дітьми (Додаток Є), як допоміжних.

Програма спостереження № 2 за використанням вихователем дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Мета спостереження: дослідити специфіку педагогічного керівництва, організації та проведення дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Об'єкт спостереження: вихователі та діти.

Предмет спостереження: педагогічне керівництво та методика організації й проведення дидактичних ігор.

Завдання спостереження: виявити специфіку педагогічного керівництва та методику організації і проведення дидактичних ігор, як умову формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Вид спостереження: цілеспрямоване, стандартизоване, вибіркоче, зовнішнє, усвідомлене.

Форма фіксації: протокол (бланк) у додатках.

Анкетування вихователів застосовували як допоміжний метод до спостереження. У своїй структурі анкета містила чотири блоки питань:

перший блок націлений на вивчення статусу особи; другий – містив загальні відомості про особливості застосування дидактичних ігор вихователем; третій – на вивчення особливостей врахування рівнів пізнавальної активності дошкільників, структурних компонентів та використання різновидів дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку; четвертий – на вивчення специфіки педагогічного керівництва та методики організації й проведення дидактичних ігор.

Бесіду з дітьми застосовували як допоміжний метод до спостереження, нами були складені 10 запитань, які мали визначити рівень знань дітей про дидактичні ігри.

Під час проведення бесіди ми використовували різні прийоми постановки запитань: *прямого запитання, опосередкованого нагадування, роздумів* тощо. Бесіда з кожною дитиною проводилася по можливості індивідуально, без впливу думки товариша або групи дітей.

Перед проведенням анкетування експериментатор звертався зі вступним словом до вихователів із метою їх позитивного налаштування на даний процес. Даний метод опитування надав можливість дослідити актуальність даної проблеми серед педагогів, виявити обізнаність окресленої теми.

Таким чином, задля досягнення поставленої мети і розв'язання завдань педагогічного експерименту нами використовувались такі емпіричні методи, що дозволили практично дослідити окреслені в теоретичній частині організаційно-педагогічні умови використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку: в якості основних – спостереження за використанням вихователем дидактичних ігор; із додаткових – анкетування вихователів; бесіда з дітьми старшого віку.

Проведення педагогічного експерименту здійснювалося на базі ДНЗ № 8 центру Василя Сухомлинського Чернігівської області. Наш експеримент відбувався протягом шести місяців з червня по листопад 2019 року.

До його проведення залучалися діти старших груп та вихователі. Експериментом було охоплено 64 особи, з них 4 вихователі, по 2 вихователі в кожній групі та 60 дітей.

Кількісний склад осіб експериментальної та контрольної групи розподілився так: ЕГ (30 дітей) та КГ (30 дітей).

У ході експериментальної роботи нами виділені основні *інтегральні критерії* сформованості пізнавальної активності дошкільників під час дидактичної гри:

- знання вихователя про особливості використання дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дошкільників;
- практичні вміння застосування вихователем дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників;
- рівні пізнавальної активності дошкільників.

Далі у таблицях показано узагальнені рівні, критерії та показники сформованості перерахованих інтегральних критеріїв.

Таблиця 3.1

Рівні, критерії та показники сформованості знань вихователя про особливості використання дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дошкільників

Критерії Рівні	Обізнаність вихователя щодо пізнавальної активності дошкільників	Обізнаність щодо застосування дидактичних ігор як засобу формування пізнавальної активності дошкільників
Високий	Обізнаність щодо сутності пізнавальної активності, чинників або факторів, психолого-вікових особливостей та рівнів сформованості дошкільників.	Обізнаність щодо сутності дидактичної гри як засобу формування пізнавальної активності дошкільників. Використання структурних компонентів та різновидів дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

		Обізнаність з методикою застосування дидактичної гри у роботі з дітьми.
Середній	Частково обізнані щодо сутності пізнавальної активності, чинників або факторів, психолого-вікових особливостей та рівнів сформованості дошкільників.	Частково обізнані щодо сутності дидактичної гри як засобу формування пізнавальної активності дошкільників. Використання структурних компонентів та різновидів дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Обізнаність з методикою застосування дидактичної гри у роботі з дітьми.
Низький	Іноді обізнані щодо сутності пізнавальної активності, чинників або факторів, психолого-вікових особливостей та рівнів сформованості дошкільників.	Іноді обізнані щодо сутності дидактичної гри як засобу формування пізнавальної активності дошкільників. Використання структурних компонентів та різновидів дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Обізнаність з методикою застосування дидактичної гри у роботі з дітьми.

Таблиця 3.2

Рівні, критерії та показники сформованості практичних вмінь застосування вихователем дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників

Критерії	Вміння активізувати пізнавальну активність	Вміння використовувати дидактичні ігри
Рівні		
Високий	Застосовують на практиці знання щодо формування пізнавальної	Вдало володіють вмінням добирати та проводити дидактичні ігри.

	активності дітей дошкільного віку.	
Середній	Частково застосовують на практиці свої знання щодо формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку.	Частково володіють вмінням добирати та проводити дидактичні ігри з дітьми.
Низький	Іноді застосовують на практиці свої знання щодо формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку.	Іноді володіють вмінням добирати та проводити дидактичні ігри з дітьми.

Таблиця 3.3

Рівні, критерії та показники сформованості пізнавальної активності дошкільників

Критерії Рівні	Наявність пізнавальної потреби	Пошукова активність	Ставлення до результату власної пошукової активності
Високий	Наявність запитань і звернень до дорослих та однолітків незалежно від виду діяльності.	Виникає бажання дослідити об'єкт чи явище, до якого проявляється інтерес.	Радіють успіху й засмучуються через невдачі.
Середній	Звертання до вихователя пов'язані з новизною ситуації, питання ж, які стосуються уточнення здобутих знань, ставлять дуже рідко.	Легко включаються в нові види роботи, однак у разі виникнення труднощів втрачають інтерес.	Іноді захоплюються виконаною роботою.
Низький	Відсутні запитання або зустрічаються дуже	Відсутній інтерес.	Ніколи не радіють успіхам і не сумують

	рідко.		з приводу невдач.
--	--------	--	-------------------

Констатувальний етап дослідно-експериментальної роботи проводився з метою дослідження організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку та передбачав наступне:

1. Реалізацію програми констатувального етапу експерименту;
2. Аналіз кількісних і якісних результатів констатувального етапу експерименту.

Констатувальний етап тривав шість тижнів з вересня по листопад 2019 рр.

Формувальний етап педагогічного експерименту мав на меті розробку системи роботи з дітьми та вихователями щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку та перевірки їх ефективності.

Формувальний етап експерименту передбачав:

1. Розробку системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку;
2. Реалізацію запропонованої системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Контрольний етап нашого дослідження проводився з метою оцінки ефективності системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Контрольний етап експерименту передбачав:

1. Проведення контрольного зрізу;
2. Здійснення оцінки ефективності системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку.

Таким чином, у зв'язку з практичним вивченням організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні

пізнавальної активності у дітей дошкільного віку та перевіркою ефективності системи роботи щодо їх вдосконалення, нами був проведений педагогічний експеримент. Він проводився в чотири етапи: підготовчий, констатувальний, формувальний та контрольний.

2.2. Практичне вивчення стану сформованості пізнавального інтересу й активності дошкільників

З метою вивчення організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку на емпіричному рівні, нами був проведений констатувальний етап педагогічного експерименту. Для реалізації мети передбачалося розв'язання таких завдань:

- 1) Вивчити врахування вихователем рівнів пізнавальної активності дошкільників, як умову формування їх пізнавальної активності.
- 2) Проаналізувати особливості врахування структурних компонентів дидактичної гри та її різновидів у формуванні пізнавальної активності дошкільників.
- 3) Дослідити специфіку педагогічного керівництва дидактичних ігор, як умову формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку.
- 4) Виявити особливості методики організації та проведення дидактичних ігор в старшій групі ДНЗ.

Для практичного розв'язання поставлених завдань нами були обрані такі методи дослідження: спостереження, анкетування, бесіда (Додаток А).

Робота в межах констатувального етапу експерименту реалізувалась у двох напрямках: робота з вихователями, робота з дітьми.

Аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту

З метою вивчення рівнів пізнавальної активності дошкільників, особливостей врахування структурних компонентів та застосування різновидів дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку нами було проведено цілеспрямоване *спостереження* за використанням вихователем дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Результати спостереження фіксувалися протокольним записом (Додаток Г). Метою проведення спостереження було дослідити особливості врахування рівнів пізнавальної активності дошкільників, структурних компонентів та використання різновидів дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

У протоколах спостережень фіксували:

- різновиди дидактичних ігор;
- структурні компоненти дидактичної гри;
- пізнавальна активність дошкільників.

З метою вивчення специфіки педагогічного керівництва, виявлення методики організації та проведення дидактичних ігор, як умову формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку нами було проведено цілеспрямоване спостереження за використанням вихователем дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Результати спостереження фіксувалися протокольним записом (Додаток Д). Метою проведення спостереження було дослідити специфіку педагогічного керівництва та методики організації й проведення дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

У протоколах спостережень фіксували:

- педагогічне керівництво дидактичними іграми;
- методика організації та проведення дидактичних ігор.

У результаті проведення 2-х цілеспрямованих спостережень за використанням вихователем дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку на заняттях різних типів: фронтальне, групове, індивідуально-групове та індивідуальне нами було отримано наступні результати.

Спостереження показало, що вихователь застосовує різні види дидактичних ігор, найбільш ефективними для навчальної роботи з дітьми є: ігри з матеріалом спеціальних наочних засобів (типу картинного лото,

доміно, з парними картинками), ігри з предметами, настільно-друковані, ігри-загадки та словесні ігри. Нами було з'ясовано, що зміст дидактичних ігор діти, в основному засвоюють у ході самих дидактичних ігор. У 50% проведених занять попередня робота вихователями проводиться на достатньому рівні. У старшій групі – вихователь допомагає дітям опанувати умови гри, оскільки у 60% випадках їхнього проведення ігри були для дітей зовсім не знайомими.

Як правило, кількість учасників гри регулюється за допомогою вихователя наступним чином: за допомогою обіцянки грати за чергою діти розбивають на групи по 5–7 осіб. Спостереження визначило, що велика кількість учасників гри (на заняттях фронтального типу) робить гру некерованою й призводить до зниження інтересу дітей до ігрової діяльності.

При проведенні спостережень за використанням дидактичних ігор на заняттях типу індивідуально-групових та індивідуальних нами визначено, що вони найбільш ефективні й призводять до активного розвитку ігрової діяльності. Вихователь визначає правила гри і цим ставить дітей в такі умови, від яких вони отримують прояви бурхливих радощів під час виграшу і щирого переживання у випадку невдачі. Під час проведення дидактичної гри вихователь вдало поєднує наочність, слова і дії самих дітей з іграшками, ігровими посібниками та предметами.

Кожного разу перед початком проведення дидактичної гри вихователь продумує її зміст, визначає завдання і місце проведення. Ми бачимо, що саме це направляє на розвиток і заохочення пізнавальної активності, самостійності дітей, вони шукають різні способи вирішення ігрових завдань, що забезпечує доброзичливі стосунки між учасниками.

У ході проведення спостереження за використанням вихователем дидактичних ігор, нами було з'ясовано, що найбільш активні діти з високим рівнем пізнавальної активності. Вони першими виконують завдання, дуже винахідливі в іграх, люблять імпровізувати. Більша половина дітей у групі – це діти з середнім рівнем розвитку. Цим дітям вихователь приділяє

найбільше уваги. Педагог в роботі з такими дітьми допомагає їм включитися у діяльність та підтримує відповідну емоційно-інтелектуальну атмосферу. На жаль, на дітей з низьким рівнем розвитку вихователь майже не звертає уваги, не заохочує їх. Ці дошкільнята не виявляють інтересу до завдання, не включаються в роботу, та, власне, і не прагнуть самостійно його виконати.

Таким чином, результати цілеспрямованих спостережень за використанням вихователем дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку показали, що вихователь застосовує різні види дидактичних ігор, найбільш ефективними для навчальної роботи з дітьми є: ігри з матеріалом спеціальних наочних засобів, ігри з предметами, настільно-друковані, ігри-загадки та словесні ігри. Під час проведення дидактичної гри вихователь вдало поєднує наочність, слова і дії самих дітей з іграшками, ігровими посібниками та предметами. Найбільш ефективно в навчальному процесі сучасного дошкільного закладу вихователем використовуються дидактичні ігри на заняттях типу індивідуально-групових та індивідуальних, що призводить до активного розвитку пізнавальної активності дітей.

Для більш детального вивчення врахування рівнів пізнавальної активності дошкільників, структурних компонентів та застосування різновидів дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку та дослідження специфіки педагогічного керівництва, методики організації й проведення дидактичних ігор, як умови формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку ми провели *анкетування вихователів*.

Аналіз результатів проведеного анкетування вихователів ДНЗ (брало участь 4 респонденти) визначив, загалом, наступні результати.

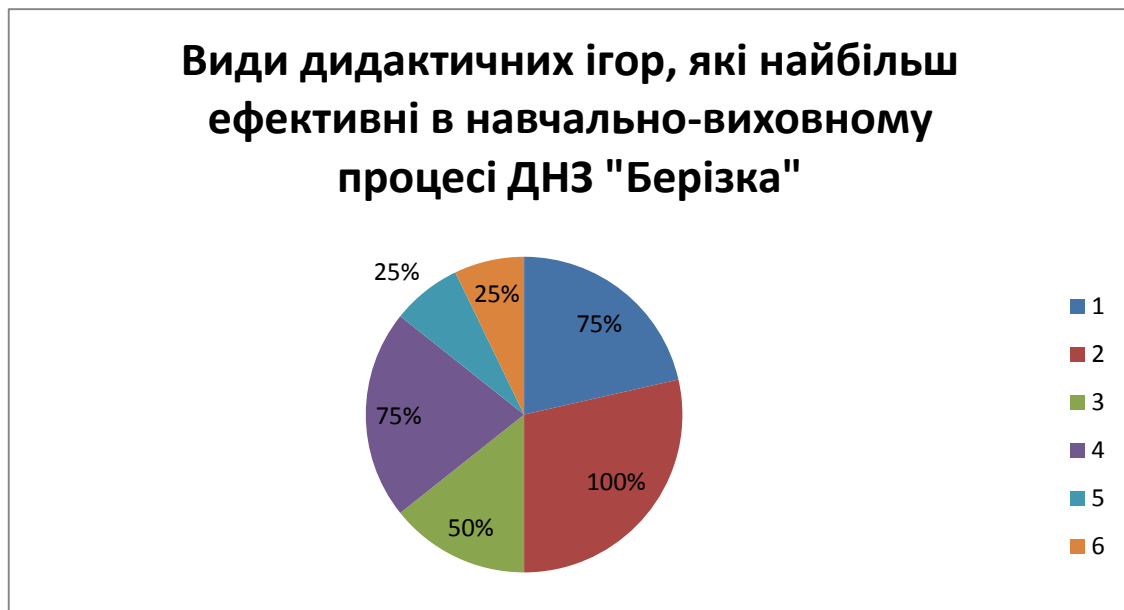
Відповіді вихователів на запитання блоку II показали, що дидактична гра використовується усіма вихователями в освітньому процесі. Аналіз результату відповіді на питання 2.3 засвідчив, що на думку усіх педагогічних працівників ДНЗ №8 «Берізка» освітній процес *задовільно* забезпечений

дидактичним матеріалом для проведення дидактичних ігор. Як *добре* даний критерій не був визначений в жодній анкеті.

На думку вихователів найбільш ефективними для навчальної роботи з дітьми є:

1. Ігри з предметами – 100% відповідей;
2. Ігри з матеріалом спеціальних наочних засобів (типу картинного лото, доміно, з парними картинками) – 75% відповідей;
3. Настільно-друковані – 75% відповідей;
4. Ігри-подорожі – 50% відповідей;
5. Ігри-загадки – 25% відповідей;
6. Словесні – 25% відповідей.

Результати анкетування вихователів щодо ефективності використання видів дидактичних ігор представлено у Діаграмі 3.1:

Діаграма 3.1. Використання різних видів дидактичних ігор в навчально-виховному процесі ДНЗ « Берізка»

Види дидактичних ігор:

1. Ігри з матеріалом спеціальних наочних засобів;
2. Ігри з предметами;
3. Ігри-подорожі;

4. Настільно-друковані;
5. Ігри-загадки;
6. Словесні ігри.

З аналізу анкет і даної діаграми можна визначити, що найбільш ефективно у навчально-виховному процесі ДНЗ використовуються дидактичні ігри з матеріалом спеціальних наочних засобів (типу картинного лото, доміно, з парними картинками), ігри з предметами та настільно-друковані ігри.

Використання дидактичних ігор за допомогою вербальних засобів (словесні ігри, ігри-загадки), як визначило дослідження, не суттєво сприяє актуалізації інтересу дошкільників до даних видів ігор.

На питання 2.7 відповіді вихователів розподілилися наступним чином – методична література, яка використовується вихователями для проведення дидактичних ігор з дітьми, достатньою мірою враховує вимоги Базової програми «Я у Світі» щодо розширення світогляду дошкільників і формування їхньої компетентності у багатьох життєвих сферах – економічній, екологічній, морально-соціальній тощо.

Перейдемо до аналізу III блоку. На питання 3.1. вихователі (75%) відповіли, що діти з високим рівнем пізнавальної активності проявляють свою винахідливість в іграх. Аналізуючи питання 3.2, ми бачимо, що тільки 50% респондентів вважають, що діти з середнім рівнем пізнавальної активності можуть самі проявляти активність під час дидактичних ігор. На жаль лише два вихователі відповіли правильно на питання 3.3, на їх думку основним прийомом, який найдоречніше застосовувати до дітей з низьким рівнем пізнавальної активності, є так звані емоційні прогладжування, до яких можна віднести: звертання до дитини тільки на ім'я; схвалення, добрий, лагідний тон; більше спілкуватися з дорослими. Відповіді на це питання свідчать, що дітям з низьким рівнем пізнавальної активності вихователі майже не приділяють уваги. Дане положення було підтверджене

результатами спостереження за використанням вихователями дидактичних ігор.

На запитання 3.4 усі вихователі вказали, що структурними елементами дидактичної гри є: завдання, правила гри, ігрові дії та результат.

Аналіз результатів відповідей на питання 3.5. засвідчив, що на думку респондентів рівень підготовки дітей при виборі дидактичної гри має значення (75%), решта відповіли *частково*.

На запитання 3.9. респонденти вважають (50%), що саме відхід від правил гри може привести до розвалення дидактичної гри і перетворення її в дидактичну вправу або бесіду.

Аналізуючи відповіді на питання IV блоку анкети, який націлений на вивчення специфіки педагогічного керівництва та методики організації й проведення дидактичних ігор, ми дійшли до висновку, що перш ніж провести дидактичну гру вихователь (75%) ретельно підбирає і продумує її програмовий зміст, визначає місце, час і кількість гравців, та підготовляє необхідний дидактичний матеріал. Решта (25%) не надають особливого значення при підготовці до дидактичної гри.

Ми виявили, що 50 % респондентів вважають, що все таки існує особливості розподілу ролей між дітьми, 25% – часткової 25% – не існує ніякої особливості.

Аналіз результату відповіді на питання 4.8 засвідчив, що на думку 75 % педагогів керівництво дидактичною грою полягає в не нав'язливому спрямуванні, а 25% – вважають, що це буде присутність.

Основними проблемами, з якими стикаються вихователі при застосуванні дидактичних ігор з дітьми старшого дошкільного віку, більшість опитаних назвали: недостатня матеріальна база та неготовність дітей до гри.

Таким чином, проведене нами анкетування вихователів ДНЗ засвідчило, що дидактичні ігри сьогодні не втрачають пріоритетних позицій щодо їх використання в організації навчально-виховного процесу. Одна з

основних проблем, з якими стикаються вихователі при застосуванні дидактичних ігор з дітьми старшого дошкільного віку це: недостатня матеріальна база та неготовність дітей до гри.

Для більш глибокого дослідження проблем врахування рівнів пізнавальної активності дошкільників, структурних компонентів та застосування різновидів дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку та дослідженні специфіки педагогічного керівництва, методики організації та проведення дидактичних ігор, як умова формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку ми провели бесіду (Додаток Є) з дітьми старшої групи.

Результати опитування свідчать, що діти старшого дошкільного віку мають чіткі уявлення про дидактичну гру, певне відношення до неї. Важливим показником для визначення об'єктивного стану використання дидактичних ігор в навчальному та виховному процесі даної вікової групи є об'єктивність, чіткість відповідей дітей, які вже можуть дати зважені, продумані відповіді на питання бесіди.

У відповідях на питання №4 діти називали ті дидактичні ігри, які вони пам'ятають (Додаток Ж). Нами було визначено, що, загалом, діти найкраще запам'ятовують дидактичні ігри з використанням предметів, іграшок, а також різних аналізаторів.

Аналізуючи відповіді на питання № 6–8 встановлено, що частота використання дидактичних ігор за оцінкою дітей (85%) кожної групи є приблизно однаковою, достатньо стабільною, що свідчить про достатній рівень обізнаності дітей про дидактичну гру, а також про її систематичне використання на заняттях та протягом дня.

Відповіді дітей на питання № 9–10 засвідчили, що 35% дітей не дотримуються правил гри. І це інколи приводить до конфліктів і непорозумінь з товаришами.

Таким чином, аналіз бесіди з дітьми показав, що дидактичні ігри займають важливе місце як у навчальному, так і в виховному процесі

дошкільників. Дітям ігри подобаються, вони знають достатню кількість найбільш поширених ігор, знають їх назви, а також можуть пригадати їх правила (хоча б й частково). І тому завдяки дидактичним іграм у дітей розвивається пізнавальна активність, вони прагнуть дізнатися і відкрити для себе якомога більше нового.

У результаті проведених нами діагностичних методик було отримано дані констатувального етапу експерименту за інтегральними критеріями, а саме: знання вихователя про особливості використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників; практичні вміння застосування вихователем дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників; рівні пізнавальної активності дошкільників.

Узагальнені дані представлено у таблицях:

Таблиця 3.4

Узагальнені результати констатувального етапу експерименту щодо знань вихователя про особливості використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників

Рівень знань \ Групи	ЕГ	КГ
Високий	16%	19%
Середній	84%	81%
Низький	-	-

За даними таблиці, до *високого рівня* знань про особливості використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників віднесено 16% вихователів (ЕГ) та 19% (КГ). Вихователів, які мають цей рівень знань, обізнані щодо сутності пізнавальної активності, чинників, психолого-вікових особливостей та рівнів сформованості дошкільників. Обізнаність щодо сутності дидактичної гри як засобу формування пізнавальної активності дошкільників; правильно застосовують

структурні компоненти та різновиди дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Обізнані з методикою застосування дидактичної гри у роботі з дітьми.

Вихователі, які мають *середній рівень* знань про особливості використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників (їх виявлено 84% в ЕГ та 81% у КГ) показали часткову обізнаність щодо сутності пізнавальної активності, чинників, психолого-вікових особливостей та рівнів сформованості дошкільників. Також частково обізнані щодо сутності дидактичної гри як засобу формування пізнавальної активності дошкільників; визначили належний об'єм знань по застосуванню структурних компонентів та різновидів дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Вони на достатньому рівні обізнані з методикою застосування дидактичної гри у роботі з дітьми.

Вихователів з *низьким рівнем* знань про особливості використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників не виявлено.

Таблиця 3.5

Узагальнені результати констатувального етапу експерименту щодо практичних вмінь застосування вихователем дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників

Рівні вмінь \ Групи	ЕГ	КГ
Високий	13%	15%
Середній	87%	85%
Низький	-	-

За даними таблиці, до *високого рівня* практичних вмінь застосування дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників віднесено 13% вихователів (ЕГ) та 15% (КГ). Вихователі, які мають цей рівень вмінь, застосовують на практиці знання щодо формування

пізнавальної активності дітей дошкільного віку; вдало володіють вмінням добирати та проводити дидактичні ігри.

Вихователі, які мають *середній рівень* практичних вмінь застосування дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників (таких виявлено 87% в ЕГ та 85% у КГ) частково застосовують на практиці свої знання щодо формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку; вони не активно готуються та проводять дидактичні ігри з дітьми.

Вихователів з *низьким рівнем* практичних вмінь застосування дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників не виявлено.

Таблиця 3.6

Узагальнені результати констатувального етапу експерименту щодо рівнів сформованості пізнавальної активності дошкільників

Рівні сформ-ті пізнавальної ак.	ЕГ	КГ
Високий	15%	20%
Середній	50%	55%
Низький	35%	25%

За даними таблиці, до *високого рівня* сформованості пізнавальної активності віднесено 15% дошкільників (ЕГ) та 20% (КГ). Для дітей, які мають цей рівень сформованості пізнавальної активності, притаманна пізнавальна потреба, яка проявляється незалежно від виду діяльності, наявності звернень і запитань до дорослих та однолітків. Дошкільнята цієї групи дуже винахідливі в іграх, люблять імпровізувати, часто вносять зміни у правила гри. І тому завжди радіють успіху й засмучуються через невдачі.

Діти, які мають *середній рівень* сформованості пізнавальної активності (їх виявлено 50% в ЕГ та 55% у КГ) можуть виявляти зацікавленість та

активність лише в певних ситуаціях. Вони легко включаються у нові види роботи, однак у разі виникнення труднощів відразу втрачають інтерес. Таких дошкільників важко зацікавити новим предметом або явищем. Вони майже ніколи самі ні в чому не проявляють активність. У спільній діяльності з дорослими вони за будь-яких умов – лише слухняні виконавці.

Для дітей, які мають *низький рівень* сформованості пізнавальної активності (таких виявлено 35% в ЕГ та 25% в КГ) характерна пасивність та байдужість – і на занятті, і в спілкуванні, й під час спільної діяльності з дорослими та однолітками. Вони неохоче виконують будь-яку роботу або навіть повністю відмовляються від діяльності. Пізнавальна діяльність пов'язана для них з негативними емоціями, викликає пригнічення, нудьгу.

Таким чином, проведена нами низка діагностичних методик дозволила вивчити визначені нами на теоретичному рівні організаційно-педагогічні умови використання дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку, а саме: врахування рівнів пізнавальної активності дітей; використання структурних компонентів дидактичної гри та її різновидів у формуванні пізнавальної активності дошкільників; керівництво педагогом дидактичними іграми; особливості методики організації та проведення дидактичних ігор в старшій групі ДНЗ. Результати експериментального дослідження засвідчили, що для формування та підтримки пізнавальної активності дошкільників слід враховувати їх рівні пізнавальної активності. Відповідно до цього вихователь має планувати і організовувати свою діяльність таким чином, щоб зацікавити всіх дітей і сприяти їхньому переходу на новий рівень пізнавальної активності.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Внаслідок вивчення організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку, нами на емпіричному рівні був проведений педагогічний експеримент, який підтвердив висновки, зроблені у теоретичній частині роботи.

У ході виконання експериментальної роботи нам вдалося:

- практично вивчити організаційно-педагогічні умови використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку;
- розробити систему роботи з дітьми та вихователями щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку та перевірити її ефективність.

Педагогічний експеримент проводився в IV етапі:

I етап – *підготовчий*. Передбачав підготовку діагностичного інструментарію для вивчення організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку: спостереження як основний метод та анкетування й бесіда як допоміжні.

II етап – *констатувальний*. Проводився з метою дослідження організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку та передбачав наступне: реалізацію програми констатувального етапу експерименту; аналіз кількісних і якісних результатів констатувального етапу експерименту.

III етап – *формувальний*. Мав на меті розробку системи роботи з вихователями та дітьми щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку та перевірку її ефективності.

Формувальний етап експерименту передбачав: розробку системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної

активності дітей дошкільного віку; реалізацію запропонованої системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

IV етап – *контрольний*. Проводився з метою оцінки ефективності розробленої системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку.

Контрольний етап експерименту передбачав: проведення контрольного зрізу; здійснення оцінки ефективності системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку.

Нами було здійснено порівняння результатів констатувального та контрольного зрізів за такими критеріями:

- знання вихователя про особливості використання дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дошкільників;
- практичні вміння застосування вихователем дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників;
- рівні пізнавальної активності дошкільників.

Здійснивши вивчення організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку у контрольній та експериментальній групах на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту, ми виявили наявність позитивної динаміки рівнів сформованості знань і практичних вмінь вихователів та пізнавальну активність дошкільників. Це дало нам підстави вважати реалізовану систему роботи з вихователями і дітьми щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку – ефективною, тобто такою, яка сприяє підвищенню професійно-педагогічної компетентності вихователів та підвищенню пізнавальної активності дошкільників.

Тож, можна стверджувати, що висунута у дослідженні гіпотеза є правильною.

РОЗДІЛ III. РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ Й АКТИВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ

3.1. Організаційно-педагогічні умови використання дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку

У вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі неабияка увага приділяється проблемі активізації навчання.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження у контексті проблеми формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку розкривають її типи, види, компоненти, основні форми прояву, критерії, показники та рівні (Л. Буркова, Д. Годовікова, С. Ладивір, М. Лісіна, Г. Люблінська, К. Крутій, М. Матюшкін, Б. Мухацька та інші), індивідуальне зростання пізнавальної активності дітей (О. Бєлова, В. Кузьменко, С. Ладивір, Г. Ляміна, В. Пінчук, Р. Хаустова та інші), виокремлюють низку засобів (Л. Артемова, О. Брежнева, Л. Буркова, Г. Бурма, Л. Венгер, З. Друзь, О. Івакіна та інші).

Однак у ній не пояснюються причини помітного зниження активності пізнання в дошкільнят, яке спостерігається нині, відсутні методичні розробки, спрямовані на подолання інтелектуальної пасивності 5–6-річних, і це при тому, що, як встановлено, саме низький рівень допитливості й активності пізнавальних процесів зумовлює неуспішність дитини в школі.

М. Марусинець виділяє три групи дітей з *різними рівнями пізнавальної активності* [25, с. 7].

1. **Діти з високим рівнем пізнавальної активності.** Їм притаманна яскраво виражена пізнавальна потреба, яка проявляється незалежно від виду діяльності, наявності чи відсутності звернень до них однолітків чи вихователів. У цих дітей завжди виникають запитання, про що б з ними не розмовляли, причому вони ставлять їх не з метою звернути на себе увагу, а саме прагнуть дізнатися про щось нове.

Дошкільнятам цієї підгрупи властиве прагнення з'ясувати будову та

призначення предмета, вони охоче відгукуються на пропозицію знайти інший варіант розв'язання завдання або відповіді на запитання.

Ці діти завжди радіють успіху й засмучуються через невдачі, вони готові виконати будь-яке завдання вихователя і часто розглядають свою діяльність з погляду її корисності для інших. Нова ситуація викликає пошукову активність, бажання дослідити об'єкт чи явище, до якого проявляється жвавий інтерес. Діти з високим рівнем пізнавальної активності невгамовні у своєму інтересі до будь-яких змін у навколишньому середовищі, постійно діляться своїми враженнями з дорослими та дітьми.

Вони прагнуть бути першими, самостійно розв'язати завдання, і коли матеріал на заняттях виявляється для них надто простим, починають нудитися, особливо якщо вихователь працює в цей час зі слабшими дітьми, ці дошкільнята дуже винахідливі в іграх, люблять імпровізувати, часто вносять зміни у правила гри, не бояться помилок і труднощів у роботі.

2. Діти з середнім рівнем пізнавальної активності. Ця група найчисленніша. Діти в ній можуть виявляти зацікавленість та активність лише в певних ситуаціях, здебільшого зумовлених змістом діяльності, її емоційною привабливістю.

Вони легко включаються у нові види роботи, однак у разі виникнення труднощів відразу втрачають інтерес, коли вихователь спонукає їх до будь-якої діяльності, охоче приймають пропозицію.

Проте вони не прагнуть бути першими і майже завжди другі: і за готовністю до занять, і під час спостережень та виконання завдання. У разі, якщо план дій точно не розписаний і треба виявити винахідливість та фантазію, ці діти не виявляють ентузіазму й воліють діяти за готовим зразком. Їх важко зацікавити новим предметом або явищем, і навіть якщо інтерес виникає на початку діяльності, то швидко згасає у ході виконання завдання.

Прояви активності зовні невиразні, хоча ці діти охоче відгукуються на пропозицію дорослого поспілкуватися або попрацювати разом, в умовах

самостійної діяльності вони іноді захоплюються виконуваною роботою, проте діють завжди одноманітно. Їхні інтереси переважно обмежуються повсякденними подіями, привернути увагу може лише щось незвичне. Проте далі простого виявлення цікавості вони не йдуть і не роблять спроби з'ясувати для себе ситуацію.

Головна особливість цих дітей – вони майже ніколи самі ні в чому не проявляють активності й навіть знаючи правильну відповідь, не скажуть її з власної ініціативи, хоча іноді можуть здивувати дорослого оригінальними міркуваннями. Звертання до вихователя здебільшого пов'язані із задоволенням комунікативної потреби та з новизною ситуації, питання ж, які стосуються уточнення здобутих знань, ставлять дуже рідко. У спільній діяльності з дорослими вони за будь-яких умов – лише слухняні виконавці.

Для цієї підгрупи дошкільнят дуже важлива емоційна підтримка.

До прийомів емоційної активації, зокрема, можна віднести: незвичайний початок занять (наприклад, прихід у гості до дітей казкового персонажа); музичний або віршований уривок як привітання (на музичне заняття входять під музичний супровід) і т.д. Доречними будуть також повідомлення цікавої інформації у процесі діяльності, "розвантажувальні" завдання, якщо діти втомились і засвоєння знань іде повільно. Матеріалом можуть слугувати приказки, прислів'я, фразеологічні звороти.

Тож, стратегія педагога в роботі з дітьми середнього рівня пізнавальної активності – не лише допомогти їм включитися у діяльність, а й підтримувати відповідну емоційно-інтелектуальну атмосферу протягом усього заняття.

Це дасть дитині відчуття радості, піднесення не тільки під час сприймання завдання, а й у ході його виконання, вона захоче повторити й закріпити свої досягнення, навіть якщо це потребуватиме певних інтелектуально-вольових зусиль. Якщо наступні заняття виправдають її очікування, це стане запорукою поступового переходу на вищий рівень розвитку пізнавальної активності.

3. **Діти з низьким рівнем пізнавальної активності.** Ці діти завжди пасивні і байдужі - і на заняттях, і в спілкуванні, й під час спільної діяльності з дорослими або однолітками. Вони майже ніколи не розпочинають виконувати завдання без підказки, нагадування дорослого, однолітків, важко включаються у роботу, очікують звичного тиску (у вигляді зауважень) з боку вихователя [25, с. 9].

Дошкільнята з низьким рівнем пізнавальної активності не виявляють інтересу до завдання, готовності включитися у роботу, та, власне, й не можуть (і не прагнуть) самостійно його виконати. Вони неохоче виконують будь-яку роботу або навіть повністю відмовляються від діяльності. Тут ідеться про цілковиту відсутність інтересу до навколишнього, до спілкування з однолітками. Зазвичай поведінка цих дітей стереотипна.

Пізнавальна діяльність пов'язана для них з негативними емоціями, викликає пригніченість, нудьгу. Вказівки та пояснення вихователя вони здебільшого не запам'ятовують, у ситуаціях, коли треба самостійно застосувати набуті знання, не можуть обійтися без істотної допомоги дорослого. Повільно переключаються із інтенсивної рухової активності на розумову, ці діти байдужі до результатів своєї діяльності – ніколи не радіють успіхам і не сумують з приводу невдач.

Працюючи з такими дітьми, слід враховувати, що вони не можуть негайно включитися в роботу, оскільки їхня активність зростає поступово. Тож: не варто пропонувати їм завдань, які потребують швидкого переходу від одного виду діяльності до іншого; треба давати їм час на обмірковування відповіді; не бажано ставити їм під час відповіді несподівані, "каверзні" запитання [19, с. 52].

Педагог має подбати про налагодження доброзичливих взаємин з такими дітьми, оскільки погрози, докори, негативні оцінки відбивають у них із самого початку бажання щось пізнати, гасять стимул для подальшого зростання. Основним прийомом, який найдоречніше застосовувати до дітей з низьким рівнем пізнавальної активності, є так звані емоційні погладження,

до яких можна віднести: звертання до дитини тільки на ім'я; схвалення, добрий, лагідний тон; акцент на позитив: замість погроз, наказів запропонувати, наприклад, таке: "Побачимо, що у нас вийде, якщо..."

Вирішальним чинником формування пізнавальної активності є спілкування дитини з дорослими – педагогом, батьками. При цьому вона засвоює способи керування своєю поведінкою, долає труднощі орієнтування в нових ситуаціях при розв'язанні нових завдань. Умовою розвитку пізнавальної активності дитини, піднесення її на вищий рівень є практика, дослідницька діяльність.

Першорядного значення набуває факт успішного завершення пошукових дій. Організація пізнавальної діяльності має спиратися на вже розвинуті потреби, насамперед на потребу дитини в спілкуванні з дорослими, у схваленні ними її дій, вчинків, суджень, думок.

Добре відомо, що розвиток творчого мислення забезпечується не відтворенням дитиною відомих зразків дій, а формуванням у неї здатності комбінувати, перегруповувати, розглядати щось із різних точок зору, вдаватися до асоціацій. Чим багатші асоціації, тим вільніше відчувається малюк, виконуючи практичні завдання, і тим вища його пізнавальна активність. Безумовно, використання готових зразків (правил, принципів, алгоритмів) полегшує дорослому керівництво процесом засвоєння дитиною знань, створює сприятливі умови для контролю, корекції та оцінки її діяльності [19, с. 53].

Проте не слід забувати, що така стратегія, доцільна щодо деяких дітей, загалом знижує самостійність та пізнавальну активність малят, призвичаює їх бути слухняними виконавцями чийось вимог, тож не може бути пріоритетною.

Оптимальною є така організація діяльності дитини, за якої вона може розв'язувати поставлені завдання в різний спосіб, кожен із яких є правильним і заслуговує на високу оцінку. За таких умов вихованець має сам обрати спосіб розв'язування й оцінити зроблене як вдале або ні. Оскільки така

ситуація для дітей, невпевнених у собі, незвична або навіть небажана, тривожна, слід підбадьорити дитину, висловити впевненість у її можливостях, підтримати її старання, підкреслити, що вона може обрати найзручніший, найцікавіший для себе спосіб. Зробити це малому нелегко, бо ж доведеться звільнитися від звички заглядати до сусіда, чекати вказівок дорослого від страху перед помилкою.

Вихователь має пам'ятати: подив – важлива здатність дитини, він живить її пізнавальний інтерес. Це почуття можна викликати новизною, незвичністю, несподіваністю, невідповідністю чогось уявленням малюка. Інтерес, як стимул пізнавальної діяльності, своєрідний трамплін до пізнавальної активності, опора для емоційної пам'яті, стимул для підвищення емоційного тону, засіб мобілізації уваги та вольових зусиль дитини [14, с. 16].

Навіть найпасивніших дітей можна зробити активними. Метод дуже простий: дати дитині радість пізнання, радість подолання труднощів; навчитися чекати відповіді від неї, переживати разом з нею щастя інтелектуальної перемоги.

Таким чином, при створенні умов для формування та підтримки пізнавальної активності дошкільників слід враховувати рівні розвитку пізнавальної активності дітей. За рівнем розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку поділяють на три групи: 1) діти з високим рівнем пізнавальної активності; 2) діти з середнім рівнем пізнавальної активності; 3) діти з низьким рівнем пізнавальної активності. Відповідно до цього вихователь має планувати і організовувати свою діяльність таким чином, щоб зацікавити всіх дітей і сприяти їхньому переходу на новий рівень пізнавальної активності. Найпоширенішими прийомами, які використовуються для формування та підтримання пізнавальної активності дошкільників є створення позитивної емоційної атмосфери, доброзичливих взаємин у групі, створення ситуації новизни певної діяльності, ситуації успіху, отримання задоволення від виконання діяльності.

3.2. Система формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку засобами дидактичної гри

Внаслідок теоретичного обґрунтування проблеми формування пізнавальної активності засобами дидактичних ігор нами було виявлено, що дидактичні ігри сьогодні не втрачають пріоритетних позицій щодо їх використання в організації навчально-виховного процесу, вихователі застосовують різні види дидактичних ігор. Завдяки дидактичним іграм у дітей розвивається пізнавальна активність, вони прагнуть дізнатися і відкрити для себе якомога більше нового. Кожне заняття за допомогою гри стає яскравішим, емоційно насиченим, розвивається довільна увага, збільшується працездатність. Використання дидактичних ігор та дидактичного матеріалу робить процес виховання та навчання цікавим, створює у дітей бадьорий настрій, полегшує засвоєння нового матеріалу. Вихователі мають знання про особливості використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників, застосовують свої вміння на практиці, проте деякі вихователів, зокрема, молоді спеціалісти показали часткову обізнаність щодо сутності пізнавальної активності дошкільників, її чинників, психолого-вікових особливостей та рівнів сформованості дошкільників. Вони демонструють низьку активність у проведенні дидактичних ігор з дітьми.

За результатами дослідно-експериментальної роботи нами встановлено, що діти дошкільного віку винахідливі в іграх, люблять імпровізувати, виявляють зацікавленість та активність. Але більшість дітей мало проявляють активність, часто втрачають інтерес до гри під час виникнення труднощів, вони бувають байдужі на занятті і в спілкуванні, і під час спільної діяльності з дорослими та однолітками. І тому, потрібно проводити відповідну роботу для підвищення рівнів пізнавальної активності у дітей дошкільного віку.

У зв'язку з необхідністю вдосконалення організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності

дошкільників, нами був проведений формувальний етап педагогічного експерименту.

Мета здійснення формувального етапу експерименту полягала у розробці системи роботи з вихователями та дітьми щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку та перевірки її ефективності.

Формувальний етап експерименту передбачав:

1. Розробку системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку;
2. Реалізацію запропонованої системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.
3. Перевірку ефективності проведеної роботи

Перша частина формувального етапу експерименту полягала у розробці системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності. Реалізація мети формувального етапу експерименту зумовила розв'язання наступних завдань:

1. Підвищення професійно-педагогічної компетентності вихователів щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.
2. Підвищення рівнів пізнавальної активності дошкільників.

Ми вважаємо, що дана робота може бути ефективною за умови спеціально спланованих та реалізованих форм роботи з вихователями і дітьми, а саме: семінару-практикуму і майстер-класу для вихователів та циклу занять для дітей.

Розроблену систему роботи ми структурували за декількома блоками.

Блок 1. Робота, що націлена на молодих вихователів, які розпочали роботу в ДНЗ, оскільки, молоді спеціалісти мають потребу у допомозі їм в організації та проведенні дидактичних ігор.

У межах *першого блоку* системи роботи ми пропонуємо майстер-клас для вихователів на тему: «Формування пізнавальної активності дошкільників», який націлений на вдосконалення методики проведення дидактичних ігор «Переполах», «На гостини до сонечка і снігової королеви», «Розкажемо разом історію» (Додаток 3).

Майстер-клас для вихователів «Формування пізнавальної активності дошкільників» (дата проведення 09.10.2019р)

Мета: навчити вихователів організовувати ігри з дітьми, розвивати вміння створювати сприятливі умови для спілкування з ними, з'ясувати причини недостатньої сформованості окремих розумових дій, підвищувати рівні розвитку дошкільників; формувати правильні взаємини між дітьми.

Дидактична гра «Переполах»

Мета: вчити дітей встановлювати зв'язок між будинком та його мешканцями за допомогою дорослого. Розвивати здібність до цілеспрямованого запам'ятовування і пригадування.

Дидактична гра «На гостини до сонечка і снігової королеви»

Мета: закріпити уявлення про групування кольорів спектра на теплі і холодні.

Дидактична гра «Розкажемо разом історію»

Мета: вчити дітей замінювати умовні позначки відповідними словами, дотримуючись при цьому певної послідовності.

Хід проведення дидактичних ігор включав наступні етапи:

1. Ознайомлення дітей зі змістом гри, з дидактичним матеріалом, який буде використаний в грі (показ предметів, картинок, коротка бесіда, в ході якої уточнюються знання і представлення дітей про них);
2. Пояснення ходу і правил гри. При цьому вихователь звертає увагу на поведінку дітей відповідно до правил гри, на чітке виконання правил;
3. Показ ігрових дій, в процесі якого вихователь учить дітей правильно виконувати дію, доводячи, що інакше гра не приведе до потрібного

- результату (наприклад, якщо хтось з дітей підглядає, коли треба закрити очі);
4. Визначення ролі вихователя в грі, його участь як гравця, уболівальника або арбітра. Міра безпосередньої участі вихователя в грі визначається віком дітей, рівнем їх підготовки, складністю дидактичного завдання, ігрових правил. Беручи участь в грі, педагог направляє дії гравців (порадою, питанням, нагадуванням);
  5. Підведення підсумків гри – це відповідальний момент, оскільки за результатами, яких діти досягають у грі, можна судити про її ефективність, про те, чи буде вона з цікавістю використовуватися в самостійній ігровій діяльності дітей. При підведенні підсумків вихователь підкреслює, що дорога до перемоги можлива лише через подолання труднощів, увагу і дисциплінованість. В кінці гри педагог запитує у дітей, чи сподобалася їм гра, і обіцяє, що наступного разу можна грати в нову гру, вона буде також цікавою. Діти зазвичай чекають цього дня.

Також ми розробили загальні рекомендації для вихователів щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

***Методичних рекомендацій вихователям щодо використання
дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей
дошкільного віку***

У розробці методичних рекомендацій ми спиралися на дослідження і рекомендації А. Бурової [9]. За їх результатами організовуючи гру з дитиною, педагог повинен створити сприятливі умови для спілкування з нею, з'ясувати причини недостатньої сформованості певних розумових дій і за допомогою багаторазового вправляння підвищити рівень її розвитку; сприяти формуванню правильних взаємин між дітьми, вмінню разом грати, підпорядковувати свої інтереси інтересам колективу, допомагати одне одному, радіти з успіхів інших.

Керівництво дидактичними іграми потребує великої педагогічної майстерності й такту, позаяк, вирішуючи у грі й через гру низку завдань, вихователь має зберегти її як діяльність цікаву, близьку дітям. Для цього педагог має, насамперед, дібрати відповідний дидактичний матеріал: іграшки, картинки, різні предмети.

З метою кращої організації дидактичних ігор у кожному дитячому садку і в групі потрібно мати дидактично обладнану ляльку – з усіма речами вжитку. Крім ляльок, використовують іграшки: транспорт, тварини, птахи, посуд тощо. Вони є обов'язковими атрибутами ігор з «чарівною» торбинкою. «Крамниця», ігор-загадок, коли за описом треба відгадати іграшку або ж дібрати іграшки в певному порядку.

Водночас чимало словесних ігор проводиться без іграшок та матеріалів. Вони ґрунтуються на використанні лексики та уявлень, наявних у дітей. Це ігри-загадки, ігри на протиставлення, класифікацію тощо.

У керівництві дидактичною грою чітко місце посідає визначення її змісту й завдань, які ставить вихователь. Плануючи роботу з дошкільнятами, педагог повинен передбачити й ті дидактичні ігри, які можна використати у творчих іграх. Необхідно також продумати й визначити місце, роль і зв'язок ігор зі змістом занять, з іншими прийомами навчання та виховання дітей. Дібравши ігри, які відповідають програмовому змісту, потрібно чітко з'ясувати, які результати бажано одержати за допомогою дидактичної гри, оскільки від цього часто залежить оформлення задуму, ігрові дії, зміст і формулювання правил, хід гри.

Визначивши основні завдання і програмовий зміст, вихователь оформляє ігровий задум, передбачає ігрові дії, тобто робить гру грою завдяки задуму, викликає активний інтерес дітей до неї. З виникненням особистого зацікавлення в дитини з'являються активність і творчі думки, дії і переживання – всі ті прояви, без яких гра як специфічна діяльність неможлива.

Малятам у дидактичній грі подобається сама дія, гальмування в них значно слабше, ніж збудження, безпосередня наочність діє сильніше, ніж слово, а тому доцільніше поєднати пояснення правил з показом дії, так званім «пробним ходом». Правила гри малим дітям не повідомляються усі одразу – вони чергуються з ігровими діями, вихователь повинен обміркувати їхню послідовність.

Щодо дітей старшого віку, то правила мають більш узагальнений характер, проте їх треба чітко сформулювати. Якщо для молодших дітей правило дидактичної гри безпосередньо пов'язує з показом дій, то для старших дітей це не обов'язково, оскільки вони здатні запам'ятати правило й уявити його роль у грі.

Найчастіше у дидактичній грі існують правила, які зобов'язують дітей: діяти по черзі, відповідати, коли запитують, слухати товариша, не заважати грати іншим, дотримувати правил, визначати свої помилки тощо.

Проводячи дидактичну гру, педагог має враховувати індивідуальні особливості вихованців: комусь загадати важчу загадку, а комусь – легшу; сором'язливу дитину потрібно підбадьорити, а ту, яка недостатньо володіє мовою, частіше залучати до розмови, повторення правил тощо й у такий спосіб розвивати її мовлення. Щоб виконати цю вимогу, доцільно вже під час підготовки та продумування гри визначити дітей, на яких треба звернути особливу увагу: одних залучити до активної ролі, в інших, навпаки, дещо стримати ініціативу, щоб їх не наслідували, коли гра розгортається жваво. Вихователь має спрямовувати гру, проте робити це треба ненав'язливо.

Уже від самого початку гри – у повідомленні задуму й змісту – дуже важливі образна лаконічна мова вихователя, чуйна увага до дітей. Повідомляючи дошкільникам правила гри, педагог формулює їх коротко й виразно, робить «пробний хід». Необхідно дати дітям змогу зрозуміти, що недостатнє засвоєння правил впливає на хід і результат гри.

У процесі гри велике значення мають темп і ритм. Повільний хід, тривале очікування черги призводить до втоми, а занадто швидкий темп

збуджує дітей, спричиняє нечіткість ігрових дій або й сварки. Вихователь, беручи участь у грі, встановлює той жвавий темп, який не викликає поспіху й водночас неважкий для дітей. Виступаючи в ролі гравця, він не перестає бути педагогом, спрямовує гру репліками, запитаннями, непомітно підтримує ініціативних дітей і зусилля слабших, створює умови для вияву самостійності. Своїми діями, виконанням правил подає приклад вихованцям, оцінює неправильні дії і запобігає їм. Однак не кожна гра потребує оцінки як такої, бо вона вже є в самому результаті. Аналіз може зруйнувати настрій дітей, знизити ігровий інтерес. Особливо потрібно бути обережними щодо оцінювання гри, якщо вона має сюжетний характер і діти виступають у певних ролях. Тож, оцінюючи гру, вихователь має підтримувати радість від неї в усього колективу або групи дітей.

Закінчуючи гру, педагог підтримує зацікавлення до подальших ігор: «Наступного разу ми гратимемо ще цікавіше...»

Кожна гра може мати кілька варіантів, які поступово ускладнюють залежно від результатів розв'язання завдань. Знаючи вимоги програми й особливості дидактичної гри, вихователь повинен створити нові ігри, вводячи їх до переліку педагогічних засобів.

Кожну гру повторюють декілька разів, а також можуть проводити діти самостійно. Такі ігри вихователь непомітно заохочує, допомагаючи дітям.

Таким чином, у дошкільному віці дидактичні ігри містять різноманітні умови для формування найцінніших якостей особистості. Дидактична гра використовується педагогом для засвоєння дітьми будь-якого матеріалу, передбаченого програмою, і повинна проводитися під час спеціально організованої педагогом діяльності; може входити до занять, бути одним з елементів прогулянки, а також особливим видом діяльності.

Блок 2. Цей блок системи був розроблений для підвищення рівнів знань та практичних умінь вихователів щодо використання дидактичних ігор як засобу формування пізнавальної активності дошкільників.

У межах *другого блоку* ми пропонуємо семінар-практикум для вихователів на тему: «Роль дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку» (Додаток И).

Семінар-практикум для вихователів (дата проведення 18.10.2019р).

У проведенні семінару-практикуму взяло участь 6 педагогів ДНЗ, у тому числі – 2 вихователі старшої групи, в якій ми проводили свій експеримент.

Метою проведення семінару-практикуму визначено підвищення рівня знань та практичних умінь у галузі використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників (старша група).

Завдання проведення семінару-практикуму:

- у теоретичній частині семінару – розширення знань вихователів про види, структуру та функціональні особливості дидактичних ігор. На цьому етапі ознайомити педагогів з новинками періодики та навчально-методичного забезпечення;
- у практичній частині – проведення кількох тренувальних видів роботи щодо набуття педагогами практичних умінь застосування дидактичних ігор за матеріалами навчально-методичних посібників, розроблених в останні роки по реалізації завдань чинних програм розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», «Українське довкілля» та «Впевнений старт».

До семінару-практикуму корисно підготувати виставку дидактичних посібників, показати та пояснити їх використання. Доцільно подати приклади дидактичних ігор в літературі, яка вийшла друком в останні роки.

Методист ДНЗ має у своєму виступі наголосити на тому, що в дошкільному віці безпосереднє, чуттєве пізнання – основне джерело знань про навколишнє. Тому дуже важливо піклуватися про формування у дітей знань і уявлень про предмети та речі, про удосконалення їхнього життєвого досвіду, що містить велику кількість взаємопов'язаних завдань.

Зазначимо, що у трактуванні сучасних українських вчених (Л.В. Артемова, А.М. Бурова, О.В. Долинна, К.Л. Крутій), дидактична гра є

практичною діяльністю, «в якій діти використовують також знання, здобуті під час навчально-розвивальної діяльності. Вона створює життєві умови для різноманітного застосування цих знань, активізації розумової діяльності».

Тобто, в останні роки роль дидактичної гри все більше набуває практичного характеру та напрямку соціалізації особистості дитини-дошкільника, що вимагається Базовим компонентом. Дидактичні ігри в авторських концепціях поділяють відповідно характеру ігрових дій та дидактичного матеріалу, який використовується.

Проведений нами захід відбувався за участі методиста ДНЗ. У змісті його виступу зазначено, що дидактичні ігри відіграють важливу роль у формуванні пізнавальної активності дошкільників. Дидактична гра спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок.

Особливості дидактичних ігор та їх впливу на розвиток дитини свого часу досліджували Є. Тихеева (ігри з дидактичною лялькою, іншими іграшками, з предметами побуту, природним матеріалом, ігри для мовленнєвого розвитку), Ф. Блехер (ігри для математичного розвитку), Л. Венгер (дидактичні ігри і вправи для сенсорного розвитку), А. Бондаренко (роль словесних дидактичних ігор у розвитку самостійності й активності мислення дитини).

Тобто, головне значення дидактичних ігор полягає в тому, що: значно підвищується пізнавальний інтерес дошкільників до навчальної діяльності; кожне заняття за допомогою гри стає яскравішим, емоційно насиченим; розвивається позитивна мотивація навчання, довільна увага, збільшується працездатність. У процесі гри в дошкільників виробляється звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Використання дидактичних ігор та дидактичного матеріалу робить процес виховання цікавим, створює у дітей бадьорий настрій, полегшує засвоєння нового

матеріалу. Різноманітні ігрові дії, за допомогою яких дитина розв'язує те чи інше розумове завдання, підтримують і посилюють пізнавальний інтерес.

Блок 3. Система роботи націлена на дітей для підвищення їх рівнів пізнавальної активності.

У межах *третього блоку* ми пропонуємо цикл занять для дітей старшої групи, який передбачав активізацію пізнавальної активності та пошуковий інтерес дошкільників (Додаток І). Він включав проведення трьох занять:

Заняття №1 (дата проведення 28.10.2019р)

Тема заняття: «Чарівні перетворення»

Мета заняття: сприяти розвитку у дітей сенсорних здібностей: сприймання, відчуття, уявлення.

Хід проведення заняття включав наступні елементи:

1. Привітання
2. Розминка
3. Ігрові вправи:
  - «Незакінчені картинки»
  - «Впізнай, що заховано»
  - «Фігурки із кольорової мозаїки»
4. Підсумки.

Заняття №2 (дата проведення 01.11.2019р)

Тема заняття: «Спритні дошкільнята»

Мета заняття: сприяти розвитку у дітей інтелектуальних здібностей: мислення, уваги, пам'яті.

Хід проведення заняття включав наступні елементи:

1. Привітання
2. Розминка
3. Ігрові вправи:
  - «Четвертий зайвий»
  - «Живий телефон»
  - «Знайди помилки»

4. Підсумки.

Заняття №3 (дата проведення 06.11.2019р)

Тема заняття: «Маленькі фантазери»

Мета заняття: сприяти розвитку у дітей творчих здібностей.

Хід проведення заняття включав наступні елементи:

1. Привітання
2. Розминка
3. Ігрові вправи:
  - «Складаємо казку»
  - «Головоломки»
  - «Зобразіть предмет»

4. Підсумки.

Друга частина формувального етапу експерименту – реалізація запропонованої системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку.

Вона здійснювалася на базі ДНЗ №8 центру Василя Сухомлинського м. Прилуки, Чернігівської області.

Даний етап експерименту відбувався протягом 4 тижнів (з 28 жовтня по 22 листопада 2019 року).

До його проведення задіявалися вихователі та діти старших груп.

Кількісний склад осіб експериментальної групи складав 30 дітей.

Система роботи реалізувалася у вигляді спеціально спланованих форм роботи з вихователями та дітьми, а саме: майстер-класу і семінар-практикуму для вихователів та цикл занять для дітей.

Таким чином, ми здійснили формувальний етап експерименту, який передбачав розробку і реалізацію системи роботи з вихователями та дітьми щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку та перевірки її ефективності. Система роботи включала: семінар-практикум і майстер-клас для вихователів та цикл занять для дітей і представлена трьома блоками.

3.3. Оцінка ефективності роботи з формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку засобами дидактичної гри

З метою оцінки ефективності системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку нами був проведений контрольний етап педагогічного експерименту.

Контрольний етап експерименту передбачав:

1. Проведення контрольного зрізу;
2. Здійснення оцінки ефективності системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку.

1. *Проведення контрольного зрізу* відбувалося за допомогою спостереження за використанням вихователем дидактичних ігор, як основного методу; анкетування вихователів та бесіда з дітьми старшого віку, як допоміжних.

З метою вивчення рівнів пізнавальної активності дошкільників, особливостей врахування структурних компонентів та застосування різновидів дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку нами було проведено цілеспрямоване *спостереження* за використанням вихователем дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Результати спостереження фіксувалися протокольним записом (Додаток Г). Метою проведення спостереження було дослідження особливостей врахування рівнів пізнавальної активності дошкільників, структурних компонентів та використання різновидів дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

У протоколах спостережень фіксували:

- різновиди дидактичних ігор;
- структурні компоненти дидактичної гри;
- пізнавальна активність дошкільників.

З метою вивчення специфіки педагогічного керівництва, виявлення методики організації та проведення дидактичних ігор, як умову формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку нами було проведено цілеспрямоване спостереження за використанням вихователем дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Результати спостереження фіксувалися протокольним записом (Додаток Д). Метою проведення спостереження було дослідити специфіку педагогічного керівництва та методики організації й проведення дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

У протоколах спостережень фіксували:

- педагогічне керівництво дидактичними іграми;
- методика організації та проведення дидактичних ігор.

У результаті проведення 2-х цілеспрямованих спостережень за використанням вихователем дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку на заняттях різних типів: фронтальне, групове, індивідуально-групове та індивідуальне нами було отримано наступні результати.

Спостереження не показало, суттєвих відмінностей за результатами констатувального та контрольного зрізів. Це означає, що вихователі вчасно та на відповідному методичному рівні, здійснюють підготовчу роботу до проведення ігор та в межах самої гри. Проте, найбільш ефективними для застосування дидактичних ігор виявилися індивідуальні та індивідуально-групові заняття. Вихователь демонструє професійну компетентність, щодо організації дидактичних ігор, відбору реквізиту та їх керівництвом.

Таким чином, результати цілеспрямованих спостережень за використанням вихователем дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку показали, що вихователь застосовує різні види дидактичних ігор, найбільш ефективними для навчальної роботи з дітьми є: ігри з матеріалом спеціальних наочних засобів, ігри з предметами,

настільно-друковані, ігри-загадки та словесні ігри. Під час проведення дидактичної гри вихователь вдало поєднує наочність, слова і дії самих дітей з іграшками, ігровими посібниками та предметами. Найбільш ефективно в навчальному процесі сучасного дошкільного закладу вихователем використовуються дидактичні ігри на заняттях типу індивідуально-групових та індивідуальних, що призводить до активного розвитку пізнавальної активності дітей.

Для більш детального вивчення врахування рівнів пізнавальної активності дошкільників, структурних компонентів та застосування різновидів дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку та дослідження специфіки педагогічного керівництва, методики організації й проведення дидактичних ігор, як умови формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку ми провели *анкетування вихователів*.

Проаналізувавши анкетування вихователів ДНЗ, ми бачимо, що дидактичні ігри використовуються усіма вихователями в освітньому процесі. Після проведення методичних заходів, передбачених експериментальною програмою, педагоги проявили активність та оновили дидактичний матеріал до ігор. Вихователі почали використовувати друкований дидактичний матеріал вищої естетичної якості, що стало більш цікаво та зрозуміло для дітей.

Також вихователі стали більше приділяти увагу таким дидактичним іграм як: словесні ігри та ігри-загадки. Тому що, завдяки цим іграм удосконалюється мовленнєвий розвиток дошкільників, на них майже повністю покладалося завдання формування словникового запасу, мовленнєвих умінь дитини. Адже мовленнєва компетентність дитини дошкільного віку передбачає розвиток мовленнєвої сфери дитини, основаної на нормальному системному функціонуванні органів мовлення; засвоєння дітьми *мовленнєвих еталонів*; вміння висловити власні думки, судження, враження й постійно збагачувати мовленнєвий досвід.

Таким чином, проведене нами анкетування вихователів ДНЗ засвідчило, що дидактичні ігри сьогодні не втрачають пріоритетних позицій щодо їх використання в організації навчально-виховного процесу. Ігри значно підвищують дитячу працездатність: в ігрових умовах дитина може зробити значно більше кількості вправ, не стомлюючись, ніж тоді, коли виконує завдання як дорослий.

Для більш глибокого дослідження проблем врахування рівнів пізнавальної активності дошкільників, структурних компонентів та застосування різновидів дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку та дослідженні специфіки педагогічного керівництва, методики організації та проведення дидактичних ігор, як умова формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку ми провели повторну бесіду (Додаток Є) з дітьми старшої групи.

Аналіз бесіди з дітьми показав, що дидактичні ігри займають важливе місце як у навчальному, так і в виховному процесі дошкільників. Дітям ігри подобаються, вони знають достатню кількість найбільш поширених ігор, знають їх назви, а також можуть пригадати їх правила (хоча б й частково). І тому завдяки дидактичним іграм у дітей розвивається пізнавальна активність, вони прагнуть дізнатися і відкрити для себе якомога більше нового.

У результаті проведених нами діагностичних методик було отримано дані на контрольному етапі педагогічного експерименту за інтегральними критеріями, а саме: знання вихователя про особливості використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників; практичні вміння застосування вихователем дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників; рівні пізнавальної активності дошкільників.

Узагальнені дані представлено у таблицях:

Таблиця 3.7

Узагальнені результати контрольного етапу педагогічного експерименту щодо сформованості знань вихователя про особливості використання

дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників

Рівень знань \ Групи	ЕГ	КГ
Високий	25%	21%
Середній	75%	79%
Низький	-	-

За даними таблиці, *високий рівень* знань щодо сутності пізнавальної активності, чинників, психолого-вікових особливостей та рівнів її сформованості у дошкільників; сутності дидактичної гри як засобу формування пізнавальної активності дошкільників про особливості використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників мають 25% вихователів (ЕГ) та 21% (КГ). Вихователів, які мають цей рівень знань правильно застосовують структурні компоненти та різновиди дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Обізнані з методикою застосування дидактичної гри у роботі з дітьми.

Вихователі, які мають *середній рівень* знань про особливості використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників (їх виявлено 75% в ЕГ та 79% у КГ) показали часткову обізнаність щодо сутності пізнавальної активності, чинників, психолого-вікових особливостей та рівнів сформованості дошкільників. Також частково обізнані щодо сутності дидактичної гри як засобу формування пізнавальної активності дошкільників; визначили належний об'єм знань по застосуванню структурних компонентів та різновидів дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Вони на достатньому рівні обізнані з методикою застосування дидактичної гри у роботі з дітьми.

Вихователів з *низьким рівнем* знань про особливості використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників не

виявлено.

Таблиця 3.8

Узагальнені результати контрольному етапі педагогічного експерименту щодо практичних вмінь застосування вихователем дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників

Рівні вмінь \ Групи	ЕГ	КГ
Високий	24%	23%
Середній	76%	77%
Низький	-	-

За даними таблиці, до *високого рівня* практичних вмінь застосування дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників віднесено 24% вихователів (ЕГ) та 23% (КГ). Вихователі, які мають цей рівень вмінь, застосовують на практиці знання щодо формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку; вдало володіють вмінням добирати та проводити дидактичні ігри.

Вихователі, які мають *середній рівень* практичних вмінь застосування дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників (таких виявлено 76% в ЕГ та 77% у КГ) частково застосовують на практиці свої знання щодо формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку; вони не активно готуються та проводять дидактичні ігри з дітьми.

Вихователів з *низьким рівнем* практичних вмінь застосування дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників не виявлено.

Таблиця 3.9

Узагальнені результати контрольного етапу педагогічного експерименту щодо рівнів сформованості пізнавальної активності дошкільників

Групи	ЕГ	КГ
--------------	-----------	-----------

Рівні сформ-ті пізнавальної ак.		
Високий	29%	25%
Середній	36%	67%
Низький	21%	18%

За даними таблиці, до *високого рівня* сформованості пізнавальної активності віднесено 29% дошкільників (ЕГ) та 25% (КГ). Для дітей, які мають цей рівень сформованості пізнавальної активності, притаманна пізнавальна потреба, яка проявляється незалежно від виду діяльності, наявності звернень і запитань до дорослих та однолітків. Дошкільнята цієї групи дуже винахідливі в іграх, люблять імпровізувати, часто вносять зміни у правила гри. І тому завжди радіють успіху й засмучуються через невдачі.

Діти, які мають *середній рівень* сформованості пізнавальної активності (їх виявлено 36% в ЕГ та 57% у КГ) можуть виявляти зацікавленість та активність лише в певних ситуаціях. Вони легко включаються у нові види роботи, однак у разі виникнення труднощів відразу втрачають інтерес. Таких дошкільників важко зацікавити новим предметом або явищем. Вони майже ніколи самі ні в чому не проявляють активність. У спільній діяльності з дорослими вони за будь-яких умов – лише слухняні виконавці.

Для дітей, які мають *низький рівень* сформованості пізнавальної активності (таких виявлено 21% в ЕГ та 18% в КГ) характерна пасивність та байдужість – і на занятті, і в спілкуванні, й під час спільної діяльності з дорослими та однолітками. Вони неохоче виконують будь-яку роботу або навіть повністю відмовляються від діяльності. Пізнавальна діяльність пов'язана для них з негативними емоціями, викликає пригнічення, нудьгу.

2. Здійснення оцінки ефективності системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Розроблену та реалізовану систему роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку можна вважати ефективною, оскільки, спеціально сплановані та реалізовані форми роботи з вихователями та дітьми, а саме: семінар-практикум, майстер-клас для вихователів та цикл занять для дітей, а також надані методичні рекомендації вихователям зумовили розв'язання попередньо поставлених завдань:

1. Підвищення професійно-педагогічної компетентності вихователів щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.
2. Підвищення рівнів пізнавальної активності дошкільників.

Порівняння результатів констатувального та контрольного зрізів

Порівняння результатів констатувального та контрольного зрізів представлено в табл. 3.10

Таблиця 3.10

Зведена таблиця критеріїв і показників оцінки ефективності системи роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку

Критерії і показники оцінки ефективності системи роботи	Констатувальний етап		Контрольний етап	
	ЕГ, %	КГ, %	ЕГ, %	КГ, %
Рівні знань вихователя про особливості використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників:				
Високий	16%	19%	25%	21%
Середній	84%	81%	75%	79%
Низький	0%	0%	0%	0%
Рівні вмінь застосування вихователем дидактичних ігор у формуванні				

пізнавальної активності дошкільників:				
Високий	13%	15%	24%	23%
Середній	87%	85%	76%	77%
Низький	0%	0%	0%	0%
Рівні сформованості пізнавальної активності дошкільників:				
Високий	15%	20%	29%	25%
Середній	50%	55%	36%	57%
Низький	35%	25%	21%	18%

Здійснивши вивчення організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку в експериментальній та контрольній групах на констатувальному і контрольному етапах педагогічного експерименту, ми виявили наявність позитивної динаміки рівнів сформованості знань і вмінь вихователів та пізнавальної активності дошкільників за визначеними критеріями і показниками. Так, високий рівень знань вихователя про особливості використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку у експериментальній групі на контрольному етапі педагогічного експерименту зріс на 9%, середній – зменшився на 9%.

Позитивна динаміка стосується високого та середнього рівнів (приріст 9%).

Високий рівень практичних вмінь застосування вихователем дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку на контрольному етапі педагогічного експерименту у експериментальній групі зріс на 11%, середній – зменшився на 11%.

Позитивна динаміка стосується високого та середнього рівнів (приріст 11%).

Рівень сформованості пізнавальної активності дошкільників на констатувальному етапі педагогічного експерименту у експериментальній групі в 15% дітей – високий, у 50% - середній, 35% низького рівня; на

контрольному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі у 29% дітей високий, у 36% дітей – середній, у 21% - низький.

Позитивна динаміка стосується високого, середнього та низького рівнів (приріст 14%).

Таким чином, ми маємо підстави вважати реалізовану систему роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку серед вихователів і дітей – ефективною, тобто такою, яка сприяє підвищенню професійно-педагогічної компетентності вихователів і підвищенню рівнів пізнавальної активності дошкільників.

Тож, можна стверджувати, що висунута у дослідженні гіпотеза є правильною. Але викладені у дослідженні результати не розглядаються як вичерпні, бо не тільки пізнавальну активність можна формувати у дошкільнят під час дидактичних ігор, а саме: розвиток мовлення, логіко-математичний розвитку, увагу, соціальну компетентність та ін.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного дослідження, ми прийшли до таких висновків за попередньо висунутими завданнями:

За першим завданням:

1.1. Проблема пізнавальної активності дошкільників – одна з найактуальніших у теорії і практиці дошкільного виховання, оскільки активність є необхідною умовою формування розумових якостей дітей, їх самостійності та ініціативності. Тому формування у дітей активного ставлення до навколишньої дійсності є одним з основних напрямів виховання, як умови повноцінного розвитку.

1.2. Феномен пізнавальної активності є одним із найважливіших чинників навчання та постійно привертає увагу дослідників, оскільки взаємодія людини із навколишнім світом можлива тільки завдяки її активної діяльності. Під пізнавальною активністю слід розуміти самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язати завдання, що постають перед нею у конкретних життєвих ситуаціях.

1.3. У Базовому компоненті дошкільної освіти (сфера "Я-сам", змістова лінія "Психічне Я") йдеться про те, що дитина повинна "мати уявлення про пізнавальну активність у власному розвитку, цікавитися особливостями свого сприймання, пам'яті, уяви, мислення; володіти 2 початковими формами дослідництва, експериментування, елементарно вивчати навколишній світ".

1.4. *Пізнавальна активність* – це якісний стан пізнавальної діяльності, яка ґрунтується на прагненні особистості активно накопичувати знання на основі особистісно значущих потреб і відповідних їм мотивів та природного прагнення кожної дитини до пізнання оточуючого середовища і самої себе.

1.5. *Структура пізнавальної активності* дітей дошкільного віку охоплює такі компоненти: мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-

операційний (з проявом емоційних і волевих процесів), контрольно-оцінний та результативний.

За другим завданням:

2.1. В історико-педагогічній літературі проблема формування пізнавальної активності дошкільників є предметом наукових досліджень багатьох психологів та педагогів минулого і сьогодення. Проблема пізнавальної активності широко вивчається у вітчизняній та зарубіжній літературі, педагогічному досвіді у контексті проблем її стимулювання різноманітними дидактичними засобами ігрової діяльності шляхом розвитку дитячої допитливості. У сучасній педагогічній літературі пізнавальна активність дошкільників розглядається в контексті вивчення розумового розвитку дитини, розвитку її пізнавальних інтересів та здібностей. Ведеться розробка проблеми пізнавальної активності дошкільників, пошук шляхів формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

2.2. Найпоширенішими прийомами, які використовуються для формування та підтримання пізнавальної активності дошкільників є створення позитивної емоційної атмосфери, доброзичливих взаємин у групі, створення ситуації новизни певної діяльності, ситуації успіху, отримання задоволення від виконання діяльності.

2.3. Головне значення дидактичних ігор полягає в тому, що: значно підвищується пізнавальний інтерес дошкільників до навчальної діяльності; кожне заняття за допомогою гри стає яскравішим, емоційно насиченим; активізується навчально-пізнавальна діяльність дітей; розвивається позитивна мотивація навчання, довільна увага, збільшується працездатність. У процесі гри в дошкільників виробляється звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Використання дидактичних ігор та дидактичного матеріалу робить процес виховання цікавим, створює у дітей бадьорий настрій, полегшує засвоєння нового матеріалу. Різноманітні ігрові дії, за допомогою яких розв'язує те чи інше розумове завдання, підтримують і посилюють пізнавальний інтерес.

За третім завданням:

3.1. При створенні умов для формування та підтримки пізнавальної активності дошкільників слід враховувати рівні пізнавальної активності дітей. За рівнем пізнавальної активності дітей дошкільного віку поділяють на три групи: 1) діти з високим рівнем пізнавальної активності; 2) діти з середнім рівнем пізнавальної активності; 3) діти з низьким рівнем пізнавальної активності. Відповідно до цього вихователь має планувати і організовувати свою діяльність таким чином, щоб зацікавити всіх дітей і сприяти їхньому переходу на новий рівень пізнавальної активності. Найпоширенішими прийомами, які використовуються для формування та підтримання пізнавальної активності дошкільників є створення позитивної емоційної атмосфери, доброзичливих взаємин у групі, створення ситуації новизни певної діяльності, ситуації успіху, отримання задоволення від виконання діяльності.

3.2. Основна особливість дидактичних ігор полягає в тому, що вони створюються дорослими з метою навчання та виховання дітей. У формуванні пізнавального інтересу дошкільників велику роль відіграють такі структурні компоненти дидактичної гри: дидактичне завдання, правила, ігрові дії, результат. Відсутність будь-якого з названих компонентів призводить до того, що гра розвалюється і перетворюється або в дидактичну вправу або в звичайну бесіду з використанням дидактичного матеріалу (іграшок, картинок, реальних предметів), що дуже часто зустрічається в практиці роботи дошкільних закладів. Щодо класифікації дидактичних ігор не існує чіткої і вичерпної класифікації, як правило всі дидактичні ігри групують за навчальним змістом, пізнавальною діяльністю дітей, ігровими діями і правилами, організацією і взаєминами дітей, за роллю вихователя.

3.3. Організація і керівництво дидактичними іграми передбачають роботу вихователя щодо підготовки до гри, проведення її, аналізу гри та її результатів. Успішне керівництво дидактичними іграми перш за все передбачає відбір і продумування їх програмного змісту, чітке визначення

завдань, визначення місця і ролі в цілісному виховному процесі, взаємодію з іншими іграми і формами навчання. Воно має бути направлене на розвиток і заохочення пізнавальної активності, самостійності і ініціативи дітей, вживання ними різних способів вирішення ігрових завдань, повинно забезпечувати доброзичливі стосунки між учасниками, готовність прийти на допомогу товаришам.

3.4. У методиці проведення дидактичних ігор в старшій групі ДНЗ важливими складовими є: урахування рівнів розвитку дітей даного віку, їх ігрового досвіду; вибір місця дидактичної гри в режимі дня дитячого закладу та вибір місця для проведення гри (в тому числі і в спеціально організованих предметно-розвивальних середовищах), визначення ролі гри як форми, засобу навчання або виду самостійної ігрової діяльності дітей. Методично важливим є дотримання співвідношення наочності, слова вихователя та дії самих дітей з іграшками, ігровими засобами, предметами, картинками тощо.

За четвертим завданням:

4.1. На теоретичному рівні нами було визначено та обґрунтовано організаційно-педагогічні умови використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку, а саме: врахування рівнів пізнавальної активності дітей; використання структурних компонентів дидактичної гри та її різновидів у формуванні пізнавальної активності дошкільників; керівництво педагогом дидактичними іграми; особливості методики організації та проведення дидактичних ігор в старшій групі ДНЗ.

4.2. Внаслідок вивчення окремих організаційно-педагогічних умов, нами був проведений констатувальний експеримент, в якому використовувались наступні емпіричні методи: в якості основних – спостереження за використанням вихователем дидактичних ігор; із додаткових – анкетування вихователів та бесіда з дітьми старшого дошкільного віку.

4.3. У ході експериментальної роботи нами виділені основні *інтегральні критерії* вивчення ефективності організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку, а саме:

- знання вихователя про особливості використання дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дошкільників;
- практичні вміння застосування вихователем дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників;
- рівні пізнавальної активності дошкільників.

4.3. Аналіз цілеспрямованих спостережень за використанням вихователем дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку показав, що вихователь застосовує різні види дидактичних ігор у роботі з дітьми. Найбільш ефективними для активізації навчальної роботи є: ігри з матеріалом спеціальних наочних засобів, ігри з предметами, настільно-друковані, ігри-загадки та словесні ігри.

4.4. Результати опитування вихователів надають можливість стверджувати, що дидактичні ігри сьогодні не втрачають пріоритетних позицій щодо їх використання в організації навчально-виховного процесу. Завдяки дидактичним іграм у дітей розвивається пізнавальна активність, вони прагнуть дізнатися і відкрити для себе якомога більше нового.

4.5. Для формування та підтримки пізнавальної активності дошкільників слід враховувати їх рівні пізнавальної активності та можливості застосування дидактичних ігор. Відповідно до цього вихователь має планувати і організовувати свою діяльність таким чином, щоб зацікавити всіх дітей і сприяти їхньому переходу на новий рівень пізнавальної активності.

За п'ятим завданням:

5.1. У зв'язку з необхідністю вдосконалення організаційно-педагогічних умов використання дидактичних ігор у формуванні

пізнавальної активності, нами був проведений формувальний та контрольний етапи експерименту.

5.2. Ми розробили та реалізували систему роботи з вихователями і дітьми щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку, а саме: семінар-практикум і майстер-клас для вихователів та цикл занять для дітей.

5.3. За допомогою методик, що застосовувались на констатувальному етапі педагогічного експерименту, ми провели контрольний зріз, за результатами якого визначили ефективність проведеної роботи.

5.4. Порівнявши результати в експериментальній та контрольній групах на констатувальному й контрольному етапах педагогічного експерименту, ми виявили наявність позитивної динаміки рівнів сформованості знань і вмінь вихователів та пізнавальної активності дошкільників за визначеними критеріями і показниками. Так, рівень знань вихователя про особливості використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку в експериментальній групі на формувальному етапі зріс на 9%.

Позитивна динаміка стосується високого та середнього рівнів (приріст 9%).

Рівень практичних вмінь застосування вихователем дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку в експериментальній групі теж зріс.

Позитивна динаміка стосується високого та середнього рівнів (приріст 11%).

Зріс і рівень сформованості пізнавальної активності дошкільників засобами дидактичної гри. На контрольному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі ми отримали позитивну динаміку показників високого, середнього та низького рівнів, приріст складає, відповідно, за усіма рівнями по 14%.

Тож, ми маємо підстави вважати реалізовану систему роботи щодо використання дидактичних ігор у формуванні пізнавальної активності у дітей дошкільного віку серед вихователів і дітей – ефективною, тобто такою, яка сприяє підвищенню професійно-педагогічної компетентності вихователів та підвищенню рівнів пізнавальної активності дошкільників. Можна стверджувати, що висунута у дослідженні гіпотеза є правильною.

Проте викладені у дослідженні результати не розглядаються як вичерпні, бо не тільки пізнавальну активність можна формувати у дошкільнят під час дидактичних ігор, а саме: розвиток мовлення, логіко-математичний розвитку, увагу, соціальну компетентність та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б.Г. Познавательные потребности и интересы / Б. Г. Ананьев. – Л., 2002. – 243с.
2. Артемова Л. В. Вчися граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят / Л. В. Артемова. – К. : Томіріс, 1995. – 112 с. з ілюстр.
3. Артемова Л. В. Дидактичні ігри і вправи в дитячому садку / Л. В. Артемова, О. П. Янківська. – К., 1997. – 126 с.
4. Артемова Л.В. Театрализованные игры дошкольников / Л. В. Артемова. – М., 1991. – 87с.
5. Бабкина Н.В. Использование игр и упражнений в учебном процессе / Н. В. Бабкина // Начальная школа. – 1988. – №4. – 56с.
6. Богущ А.М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: програма та методичні рекомендації / А. М.Богущ. – К.: ІЗИН, 1997. – 112с. – С. 35–36.
7. Божович Л.И. Психологические закономерности формирования личности в онтогенезе / Л. И. Божович//Вопросы психологии. – 1976. – № 6. – С.3–12.
8. Бондаренко А. К. Дидактические игры в детском саду / А. К. Бондаренко. – М. : Просвещение, 1991. – 160 с.
9. Бурова А. П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / А. П. Бурова. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 256 с.
10. Воспитателю о детской игре: пособие для воспитателей детского сада/ под ред. Т. А. Марковой. – М.: Просвещение, 1982. – 128 с.
11. Газман О.С. В школу с игрой / О.С.Газман, Н.Е.Харитонова. – М. : Просвещение, 1991. – 96с.
12. Говорова Р. Игры и упражнения для развития умственных способностей у детей / Р. Говорова // Дошкольное воспитание. – 1988. – № 5. – С. 17–20.
13. Годовикова Д. Формирование познавательной активности/ Д. Годовикова//Дошкольное воспитание. – 1986. – № 1. – С. 28–32.

14. Даниленко Н. Розвиток пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку/ Н. Даниленко // Управління школою. – 2005. – №22–24. – С. 15–16.
15. Дидактические игры и упражнения по сенсорному воспитанию дошкольников / под ред. Л.А. Венгера. – М.: Просвещение, 1978. – 120 с.
16. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку. – К. : Освіта, 1993. – 270 с.
17. Дьяченко О. М. Проблема развития способностей: до и после Л. С. Выготского // Вопросы психологии. – 1996. – №5. – С.98.
18. Жижко Т. Ігрові методи навчання – передумова інтелектуального розвитку особистості / Т. Жижко// Рідна школа. – 2002. – №6. – С. 72–73.
19. Землянухина Т. Познательная и коммуникативная активность ребенка / Т. Землянухина// Начальная школа. – 2002. – №6. – С. 50–53.
20. Казанский Н.Г. Дидактика (начальные классы) / Н.Г.Казанский, Т. С. Назарова. – М.: Просвещение, 1978. – 260 с.
21. Князева С.Л. Особенности познавательной активности у дошкольников/ С. Л. Князева // Новые исследования в психологии. – 1986. – № 1/34. – С. 23–26.
22. Козлова С. А. Дошкольная педагогика / С. А. Козлова, Т. А. Куликова. – М., 2002.
23. Кудикіна Н.В. Теоретичні засади формування пізнавальної самостійності студентів / Н. В. Кудикіна// Педагогічна освіта. Теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Збірник наукових праць. – № 4/редкол. І. Д.Бех, Е.В.Белкіна, Н.М. Бібік та ін. – К.: КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2005. – С. 21–26.
24. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1977. – 575с.
25. Марусинець М. Розвиток пізнавальної активності/ М. Марусинець// Дошкільне виховання. – 1999. – №11–12. – С. 7–9.

26. Матюшкин А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности / А. М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1982. – № 4. – С. 5–17.
27. Проскура О. Педагог і діяч / О. Проскура // Дошкільне виховання. – 1996. – № 3. – С. 12–13.
28. Проскура Е. В. Развитие познавательных способностей дошкольников / Е. В. Проскура ; под ред. проф. Л.А. Венгер. – К.: Радянська школа, 1985. – 128с.
29. Руководство играми детей в дошкольных учреждениях / под ред. М. А. Васильевой. – М., 1986.
30. Сорокина А. И. Дидактические игры в детском саду / А. И. Сорокина. – М. : Просвещение, 1982. – 98 с.
31. Стадник Г.А. Особливості розвитку пізнавальної активності дошкільників у сім'ї / Г. А. Стадник // Педагогічні науки: збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. – Ч.3. – С. 85–91.
32. Стребелева Е.А. Специальная дошкольная педагогика: учебное пособие / Е.А.Стребелева, А.Л.Венгер, Е.А. Екжанова и др.; под ред. Е. А. Стребелевой. – М.: Издательский центр “Академия”, 2002. – 312с.
33. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека / В. А. Сухомлинский. – М.: Педагогика, 1990. – 288с.
34. Усова А.П. Роль игры в воспитании детей / А. П. Усова. – М.: Просвещение, 1976. – 96 с.
35. Шмаков С.А. Культура – досуг – ребенок / С. А. Шмаков. – М.: Просвещение, 1994. – 381с.